
NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
1
44-F
5
ROMA

M. TVLLII. CICERONIS.

Consolatio.

LIBER. QVO. SE. ipsum. de. Filiæ. morte. consolatus. est,

nunc. primum. repertus. & in lucem. editus.

Cum Priuilegio Senatus Veneti, Ad annos XXX.

Venetijs, Apud Hierony. Polum.
M D LXXXIII.

M. TVLLII CICERONIS. Consolatio.

Vamquam recẽtibus morbis medicinam adhibere vetant ſapientes, nihilq; aduerſi hominibus accidere ſolet in vita, quod aut improuiſum, aut inexpectatum videatur; conemur tamen, ſiqua ratione poſſumus, mederi nobiſmetipſis, & domeſticæ ſubuenire calamitati. Si enim quoties vſuuenit, conſuluimus

ceteris, cur non aliquando nobisipsis? et, si mala, quæ nec vitari, nec auerti humanis viribus possunt, pertulimus toleranter; cur non ea, si possumus, ratione leuiora faciamus? præsertim cum ad ægritudines, & molestias depellendas eo acrius incumbere homines debeant, quo melius est, sine cura viuere, quam curis, & angoribus oppressum, ac circumuentum, humanam conditionem satis per se miseram, aliis etiam incommodis efficere miseriorem. quid porro præstantius, quid vtilius est, quam, cum corpore valeas, curare, vt etiam animo valere possis? si quidem corpus animi gubernaculo, animus autem ministerio corporis indiget. at neque animus æger bene gubernabit, nec affectum corpus animi recte parebit Imperio. Quamobrem

rem prudenter à doctis & sapientibus viris & cogitatum, & factum est, qui de luctu minuendo ante nos scripserunt; quorum extant satis multa, sane sapienter litteris mandata, imprimisq; à Theophrasto, Xenocrate & Crantore; quorum libros cum sæpe animi caussa sumpserimus in manus, admirati eorum saluberrimis præceptis refertam, & conditam eloquentiam, tum proximè legimus necessario. casus enim ereptæ nobis filiæ, quam in oculis ferebamus, eximiis & virtutis, & prudentiæ laudibus præstantem, ita nos vel perculit, vel afflixit, vt ab iis opem ad leniendum, & mitigandum dolorem petere coacti simus, quorum maxime doctrina, atque auctoritate antea mouebamur. Itaque multa, quæ ab illis vel acute cogitata,

vel eleganter enuntiata sunt, ad dolorem nostrum abstergendum colligemus; vt, si minus cæteros in tanto mærore delectare poterimus, quod alias & dicendo, & scribendo efficere conati sumus, & fortasse interdum præstitimus, saltem nobis ipsis medeamur. Sed nos etiam in hoc fortiores erimus, quam ceteri: quibus difficile non fuit, cum doloris expertes ipsi essent, alios consolari, & à mærore abducere: nos autem dolore afflicti, consolationem à nobis petentes, nos metipsos in dolore vincemus, ac naturæ quandam quasi vim afferemus. quæ vtinam tanti sit, vt ceteros quoque in pari fortuna doceat aduersos casus patienter ferre: qui quo sæpius contingunt, eo propiores hominibus putandi sunt, quasiq; in ipsa humana natura innati atque

insiti, ideoque leuius ferendi. qui enim hominem se esse agnoscit, hominisq; nomen sibi vindicat, cur ea, quæ hominis maxime propria sunt, recusare, ac reiicere audeat? quod simul vt fecißet, & imprudens, & iniustus merito haberetur. atque hic locus à Theophrasto egregie tractatus, & perpolitus est: itemque à Xenocrate; quorum vterque eos, qui communes casus recusant, imprudentiæ, atque iniustitiæ condemnat; alter etiam diis ipsis aduersos non dubitat appellare. quod etiam grauius crimen est, ac vix in homine tolerabile; qui, cum omnia Diis immortalibus accepta referre debeat, quorum ope viuit, intelligit, agit; si eorum voluntati repugnet, cum Diis, gigantum more, bellare videbitur. hæc autem perite, vt dixi, à multis tracta-

ta sunt. Sed ego Crantorem sequor: cuius legi breuem illum quidem, sed vere aureum, & , vt Panætio placuit, ad verbum ediscendum de luctu librum, quo acute vniuersam doloris medicinam complexus est, sed humanæ naturæ incommoda ita diligenter, & accurate expressit, vt quasi luendorum scelerum caussa nasci homines, & in hanc lucem ingredi, possis agnoscere. Fac enim nasci hominem, & in lucem edi. continuo senties, non rerum humanarum dominum, & gubernatorem exortum, sed verius miseriarum seruum, atq; incommodorum. nam infantiam & pueritiam vagitus, lacrymæ, imbecillitas, nullus nec rationis, nec corporis vsus, dolores, molestiæq; quamplurimæ amplectuntur. Adolescentiam ardor quidam excipit æta-

tis,

tis, nec prudentiæ, nec iudicii compos; rerum vtilium, ac laudabilium contemptio; voluptatis, & sæpe turpitudinis appetitio; veri boni ignoratio; in pares ferocia, in superiores superbia, in infimos arrogantia. ex his contentiones, rixæ, contumelię, assiduus denique molestiarum concursus existit: ex rebus honestis contemptis infelicitas, & infamia; ex turpibus curiosè arreptis, et conquisitis luctus, morbi, perpetuum denique suiipsius odium, ex cognita rerum turpium mercede conflatum. Adde insanas pecuniarum largitiones, nullam futuri temporis curam, non inopiæ, non liberorum, non vxoris, non posterorum, non familiæ. quæ si quis ætatis potius vitia, quàm naturæ miserias, velit appellare; quamquam nominis quæstionem

stionem inducat, non tamen ipsas ab homine miserias, atque incommoda remouebit. Nec vero audiendus erit, qui hæc ab humanæ naturæ miseriis separanda putet, quòd non in natura insita sint, sed vnius, vel aliquorum hominum errores videantur; totius autem naturæ illa esse affirmet, quæ à nullo prorsus homine seiungi possint. quasi vero humanum non sit irasci, quòd multi non irascantur, aut non humanum loqui, & societatem coire, quòd multi reperiantur, qui nihil difficilius faciant, quam cum hominibus congredi, aut sermonem cum aliquo conferre. vere autem humanæ miseriæ sunt, quòd et si non omnes in vno, certe omnes in omnibus, & aliqua in multis, & multæ sæpe in vno agnoscuntur. Iam, constantis ætatis quot quantæque miseriæ

sint,

ſint, non difficile eſt intelligere, at difficillimum enumerare. hæc enim ex omnibus hominis ætatibus in perturbationes animi, in pericula capitis, famæ, fortunarum vna maxime incurrit. ſicut enim ceterarum omnium ætatum, ad res negotiaque tum priuata, tum publica peragenda aptiſſima eſt, maximeque idonea; ita etiam vna, præ ceteris omnibus, difficultatum, miſeriarumque omnium, quę ex publica, priuataque adminiſtratione oriuntur, particeps, & ſocia eſt. hęc priuata amicorum negotia procurat, hæc publica ſuſtinet munera: hęc gloriam, & commodum ex rebus feliciter euenientibus, hęc ærumnas, & moleſtias ex aduerſis experitur: huic bonorum ciuium propugnatio, huic malorum accuſatio propoſita eſt: huic inuidia, & ęmulatio

à bonis

à bonis imminent, à malis pericula & insidiæ intenduntur: ætas nunquam sibi ipsi non infesta, nunquam pacata; semper laboriosa, semper anxia, et sollicita. quæ si non aliquos interdum vel vtilitatis, vel voluptatis fructus ex assiduo labore perciperet, se ipsam profecto regere, ac tueri non posset. Sed miseriarum numerus multo maior est, magnitudo autem tanta, vt neminem à publicis procurationibus non auertere, ac deterrere possit. illustre præbuit exemplum vniuersæ ciuitati calamitas nostra, quam ex parta Ciuium salute, ex defensis aris, ac focis, ex proditoribus à Reipublicę, ac Populi Romani ceruicibus depulsis contraximus. Sed nostra fuerit ærumna: ciuibus contigerit salus & quies; quam etiam, vita ipsa profundenda, si opus fuisset, libentissime

tiſſime redemiſſemus. Nihil neceſſe eſt mihi de me ipſo prędicare. Sed tamen veriſſime affirmare poſſum, eos demum annos me vere vixiſſe, quos in præclaro aliquo patrię vel cõmodo, vel ornamento conſumpſi. ac, ſi longius mihi vitam producere liceret, non me alia cauſſa ad diutius viuendum, quam publicę vtilitatis ſtudium curaque adduceret: quę vna cogitatio in homine glorioſa, & laudabilis eſt maxime. Nunc, quę extrema de ętatibus ſupereſt, quid ego de ſenectutis incommodis, ac miſeriis loquar? quas plurimas eſſe, & grauiſſimas, & nomen ipſum, languoris calamitatisq; pleniſſimũ, indicat, et adſpectus ipſe ſenum hominum patefacit. quid eſt enim aliud, ſenẽ videre trementem, incuruum, canum, imbecillum, infirmum, quam cerne-

re morientem viuum, aut viuentem mortuum? Ac, si nonnullis visum est, magnam esse senilis ætatis consolationem, prudentiam, vsu rerum quæsitam, quę illius ætatis propria est; eosdem illos fateri oportet, ex eo ipso fonte manare etiam ad senes non minimum doloris, atque molestiæ. qui enim se prudētem, rerumque agendarum peritum agnoscit, cur non doleat, quæ optimè intelligit, præ ætatis vitio, optime etiam perficere non posse? & , si patriam diligit, cur non angatur, quòd, quam consilio iuuat, opera etiam iuuare non possit? eoque maior prudentium dolor est, ꝙ optimorum consiliorum fructum nulla alia ratione percipi poße, quàm si optime ad exitum perducantur, intelligunt. quòd, nisi vir optimus patriæq; amantissimus ad agendum accedat,

cedat, prorsus inania sint futura. De ætatibus satis mihi videor dixisse. quid iam de generibus hominum loquar; aut nunquid principes viros, & medios, & infimos æque miseros esse negare possum? Reges ipsi quam miseri sint, quantoque opere sollicitudini, timori, atque insidiis propositi, satis ostendit Dionysius, cum imminente capiti gladio Damoclem fortunæ suæ felicitatem voluit experiri. nec mirum; cum iis bellorum calamitates, agrorum vastationes, populorum cædes, vrbium exitia immineant. quæ cũ eueniunt, qui victoria potitur, aliquid & ad gloriam, & ad imperium semper acquirit; sed tanta præterea rerum amissio, tantusque sumptus consequitur, vt magni constet victoria, ac plerunque præstiterit, nunquam arma sumpsisse.

psisse. sin profligatio exercitus, aut clades aliqua contingit, nihil eo statu miserius ne cogitari quidem potest. siquidem captiuitati, inopiæ, luctui, contemptui coniunctus est. Sed fac Regem esse à bellorum impetu, & à castrorum puluere remotum; sua pacate possidentem, nulla hostium incursione vexatum. num iccirco tutior, & à miseriis securior? quin immo, vt otium humana natura non fert, ipse sibi molestiam, ac sollicitudinem exhibebit. nam aut de augendis vectigalibus, aut de producendis finibus, deque vrbibus ad imperium acquirendis, aut de iungendis cum potentioribus propinquitatibus, atque amicitiis cogitabit. quæ qui animo agitat, nec à molestia liber est, nec alios securos, ac quietos esse sinit. De Auaritia vero, maxima animorum

rum peste, nolim hoc loco pluribus disputare: quæ in deside, atque otiosa mente quam maxime exoritur. eaque erectiores animos, & altiores dignitatis gradus maxime sollicitat. Huic generi infimum hominum genus opponitur: quod, vt nomine abiectissimum, sic re quoque omnibus calamitatibus, atque angoribus est propositum. Huic inopia, fames, contumelia, iniuriæ, tributorum solutio, militiæ incommoda, misera denique omnia perferenda sunt: eoque miserius est, quòd ceteris omnibus, cum aduersa fortuna premuntur, per multa tamen suppetunt, e quibus consolationem, dolorisque leuationem petunt. at infimam plebem natura ipsa fatali quadam necessitate tam abiecto, tamque imo loco collocauit, vt omnibus ærumnis subiecta, nulla pro-

pemodum ratione erigi, aut subleuari possit. Ne mediocris quidem hominum conditio miseriarum expers esse cognoscitur. nam inter summum, & infimum interiecta, alteri paret, alterum patitur. cui si imperare posset, certe longius à miseria distaret. Sed quia neque dignitate præstat, nec summos viribus adæquat, suo statu contenta esse cogitur. Itaque multis in ciuitate perfungitur incommodis, non illis quidem parum Reipublicæ fructuosis, aut valde ad ferendum grauibus, atque asperis: sed quæ tamen animum sollicitent, & humanas miserias augeant. hæc longiori oratione persequi, non est præsentis instituti; ante oculos omnia sunt, & nobis præcipue re ipsa perspecta & cognita. Nec vero alia est fœminarum conditio. aut enim iisdem, aut parum

rum certe diuersis & molestiis, & an goribus vexantur. nam & iisdem morbis, quibus viri, & iisdem animi perturbationibus mentisque erroribus obiiciuntur. eoque miserior illarum status est, quo mollior natura & ad propulsanda incommoda calamitatesque perferendas infirmior. easdē, quas viri, ex parentum, fratrum, sororū, affinium interitu molestias, & dolores hauriunt: maritos sæpe fatuos, parum de re domestica sollicitos, pecuniam profundentes nanciscuntur. ex quo paupertas, & luctus. quibus malis eo premuntur grauius, quòd non, vt homines, indagare possunt, qua maxime ratione medeantur incommodis, rebusque suis consulant. Quantum Tullia mea ex patris exilio doloris, quantum ex maritorum ærumnis, & difficultatibus luctus,

molestiæque percepit? & quamuis optanda etiam minime paúca in vita viderit; malorum tamen paucorum sensus, vel doctissimis hominibus iudicantibus, ita acerbus est, vt bonis vel plurimis, & maximis æquetur, interdum etiam præferatur. Permulta præterea in hoc genere sunt, quę reticere prętat, quam edere. sed magna certe, vel hoc vno nomine, fœminarum miseria est, quòd, quamdiu viuunt, parere semper coguntur. aut enim innuptę parentibus, & affinibus, aut nuptæ maritis parent, & seruiunt. sic, quo minus liberę, eo magis miseræ, nec vnquam liberæ, nisi e vita profectę. ergo mortuæ beatę censendę erunt. Nec sane video, quid aptius dici possit. sed, vt ad nos ipsos redeamus; cui vxsor contigit, is, pręter communes omnium calami

tates

tates precipuo etiam miserię genere premitur, quòd non solum suis, sed etiam domesticis vxsoris, & familię molestiis, curisque vexatur. neque enim ab ea, qui cum arctissimo matrimonii vinculo cōglutinatus est, aut mente, aut cogitatione seiunctus esse potest. Itaque tot vexatus calamitatibus, tantisq; miseriis circumclusus hominis animus, quid egregium, aut eximium suscipere, aut cogitare potest? mirum, ni sese abiiciat; ac veluti desperatione perculsus humi iaceat. Redeo igitur ad illud, quod initio dixi, neminem esse, qui spiritum ducat, non miserum, neminem vere felicem. parumque sapiunt ii, qui hominem luendorum scelerum caussa natum felicem, aut beatū audent nominare. nostra enim, quę dicitur vita, mors est, nec vn-

quam viuit animus, nisi compage solutus corporis, liber æternitate potiatur. itaque mortem in beneficii loco tributam à Diis immortalibus iis, quos maxime dilexerunt, traditum est; vt, cum, Herodoto auctore, Argia sacerdos, quod optimum filiis esset, à Dea precata, eos reperit mortuos. mortem autem, tanquam optimam, illis esse concessam, credamus sane Apollini Delphico, qui exoratus à Trophonio, & Agamede, à quibus templum magnifice Apollini exedificatum Delphis erat, vt, quod esset optimum homini, tribueret, post diem tertium exanimes sunt inuenti. quo munere iudicauit Deus, & Deus is, cui diuinationis partes à reliquis Diis sunt relictę, mortem homini omnium rerum esse optimam. itaque excutiatur iam, & euellatur

fun-

funditus falsa illa multorum opinio, malam esse mortem; quandoquidem, vel Deorum iuditio, non modo mala non est, sed omnium rerum optima, & omnium munerum, quę humano generi dari possunt, prestantissima. preclare nam & miseriarum omnium, quas viuentes pertulimus, finis est in morte, et vitatio futurarum, in quas progredientes in vita incurrunt. docemur enim exemplis e propagatione vitę per multos optimos, & fortissimos ciues incredibiles hausisse calamitates. immerentes dixerit aliquis: ergo non sunt in miseriis ponendę. nihil enim miserum, quod non culpa contractum. de hoc alias viderimus; sed calamitates certe fuerunt; quarum etiã vnica cogitatio, quę preteruolat, & effugit, non modo sensus, qui corpori firmius inhęret,

hęret, acerbitatis habet plurimum. ex quo vere colligi potest, sapienter fecisse Thraces, qui, si Herodoto credimus, nascentibus liberis lugere, morientibus lętari solebant. exitum videlicet vitę, vt miseriarum finem, & quietis portum, probabant: vitę initium, vt ingressum ad molestias & dolores, inuiti videbant. Si ergo nascimur miseri, morimur beati; quis in hanc lucem edi velit, vt miseriis opprimatur? quis non potius mori, vt beatam vitam acquirat? &, si hoc nobis metipsis, vt optimum, vellemus; cur liberis, & affinibus, diuersum? an melius nobis, quam iis, quos summe diligimus, esse velimus, aut potius beate nobis, misere ipsis & infeliciter? hoc certe nullo modo. quamobrem amāda mors semper omnibus, carissimis etiam optanda. Ac,

si quibus mori prestat, quam viuere, iis precipue, quos & acta cum virtute vita claros effecit, & mors, satis diuturna vita perfunctos, molestia afficere non potest. Nasci vero non intelligo, quibus expediat. nam in erumnas miseriasq; ingredientes quid gratum, quid hilare aspicimus? qua re potius non offendimur? quod primus ille nascentium infantium vagitus, & eiulatus satis declarat. tributus enim est ab optima parente natura, que nihil inane solet efferre, ac potius iis rebus, quas efficit, admiranda semper edit vel pietatis, vel iustitie, vel prudentie documenta. Ex quo intelligi licet, non nasci longe optimum esse, nec in hos scopulos incidere vite. proximum autem, si natus sis, quamprimum mori, & tanquam ex incendio effugere fortune.

Sileni

Sileni quę fertur fabula, si grauioribus ludicra interdum admiſcere liceat, idem certe confirmat. qui captus à Mida, miſſionem doctrina redemit. docuit autem Regem, nunquam naſci optimum eſſe, ſed celeritatem mortis proximè accedere. idemque Euripidis teſtimonio, poetę ſapientiſſimi, comprobatur. Sed Crantor noſter patri, filii mortem ęgerrime ferenti, reſponſum ait datum eſſe in Pſychomantio, filio ſuo bene beateque eſſe, vtiliusque futurum fuiſſe, ſi etiam pater pari ratione fatis conceſſiſſet. Quamobrem, ſi dolorum finem mors affert, ſi ſecurioris & melioris initium vitę; ſi futura mala auertit; ſi medetur pręſentibus; ſi nos ex plurimis vel morborum, vel moleſtiarum, vel acerbitatum periculis educit, cur eam tantopere accuſare,

cusare, aut dolorem ex ea deriuare velimus, ex qua potius consolationem, ac lætitiam haurire fas esset? Nisi si, quod mortem subsequitur, nos fortasse sollicitos habet. de quo libet pauca dicere, ne hic vnus ad molestiam, doloremque alendum angulus relinquatur. qui profecto insipientibus obiiciendus non est, nec in tanto argumentorum aceruo, quibus mortē ipsam nobis obstringere conamur, committendum, vt hoc vno nomine minus nobis debere videatur. & quamquam hæc futuri post mortem temporis cura hominis propria non sit, sed Diis immortalibus potius relinquenda, quorum nos vel liberalitati, vel sapientiæ permittere fas piumque esset: qui enim nascentium curam suscipiunt, qui viuentes protegunt, alunt, tuentur, fouent, cur mo-

morientes deserant? tamen aliquid etiam modeste de iis exquirere, non est inutile. Necesse est autem, sit alterum de duobus, vt aut sensus penitus omnes mors auferat, aut in aliũ quendam locum ex his locis morte migretur. quòd si morte sensus extinguitur, obitusque noster ei somno simi lis est, qui non nunquam etiam, sine visis somniorum, placatissimam quietem affert, quid lucri est emori? aut quod omnino tempus reperiri potest, quod ei tempori anteponatur, cui similis futura est perpetuitas omnis cõsequentis ætatis? Sin migrationem malimus esse mortem in eas horas, quas è vita profecti incolunt; quid optabilius, quam ad eos proficisci, quos mortuos viuens dilexeris, & cum iis perpetua vita perfrui, qui, vt nos in laude viueremus, & libenter

mo-

moreremur, suis et præceptis, & exemplis tantopere laborarunt? mihi certe nihil videtur euenire posse gratius, quam, si mors aditum ad alia loca patefaciat, ad eos venire, & cum iis esse, quos & maxime dilexi, & nunquam non diligere ac laudare possum. Ad meos autem & affines, & amicos vt peruenero, quantopere lætabor? quæ iucundior collocutio, qui suauior vel congressus, vel complexus? O vitam vere vitalem, vt ait Ennius, omnibus bonis, ac gaudiis circumfluentem: sed beatã etiam mortem, quæ ad beatissimam vitam aditum aperiat. Me quidem, etsi dolore vehementer perculsum & afflictum, his tamen monitis, & præceptis non mediocriter alleuari sentio; itaque neminem puto fore, quem non rationes, à nobis tam studiose e sapien

tum

tum libris collectæ, iuuent, ac delectent. eoque magis, quo leuiores erunt aliorum dolores, quam hic, quo nos tantopere vexati sumus. nã si amor, si pietas filiæ, si virtus, si grauitas, si constantia, si cetera, quæ vix in feminis spectari, nedum requiri solent, consideranda sint; tantà facta iactura, grauissime dolere debuimus. sed vincat dolorem consolatio; nec iam, quid amiserimus, sed, quatenus mortalem filiam lugere deceat, cogitemus. Hoc nos in mœrore nostro; quod certe fortis est ægroti, non solum accipere, sed etiam exquirere medicinam. At, si quis erit, quẽ dolor à ratione auerterit, cui non satis firma videantur ea, quæ iã dicta sunt; is se hominem esse meminerit; nihil autem humanius esse morte, vt, si mors ab ipso diuelli,

atque

atque auferri posset, diis propior habendus esset, quam hominibus, nec omni ex parte hominis nomẽ ipsi congrueret, quia communi, & pręcipua hominis conditione non vteretur. præterea lacrymis nihil profici, quæ si quid adiumenti afferre possent, non solum effundendæ, sed studiose conquirendæ viderentur. Denique, non solum iniuste, sed etiam turpissime agere qui immodice doleat. turpitudo enim peior est dolore; siquidem dolor homini à natura insitus est, nihilque habet infamiæ. turpitudo autem idcirco vituperãda, quòd aliquid semper indecorum cõtinet, culpa contractum. at omnis immodicus dolor turpis est, & à viro alienus: quandoquidem, vt immodice, præterque rationem doleas, sponte efficis. ex quo culpa exoritur: quæ homini maximè

ximè fugienda, vitandaque est, ne cogitationibus mollissimis, quales interdum perdite amantes suscipere solent, nimium perturbemur, et effeminemur. quin potius nos ad Homerica præcepta referamus:

Corde age sis firmo nec te submitte dolori;
Namq; aliquid grauius peiusque aliquando tulisti.

Nemo videlicet suorum funera experitur, cui non aduersa multa antea contigerint; ita variis omni ex parte incommodis humana natura concluditur. cur igitur grauiora, vel certe æque grauia fortiter passus, cum maximè occalluiße, & ad dolorem nouum obduruisse deberet, despondeat animum, seq. mœrori tradat? quod etiam iniustum esse, paullo an-

nobis

te dicebamus. natura enim vsuram nobis vitæ dedit, tanquam pecuniæ, nulla præfinita die. quod si, cum libet, sua repetit, ea conditione commodata, vt restituenda sint, cur accusatur? aut, cur non potius naturæ gratias agis, quòd, cum citius potuisset, tardius repetierit, quam, quod aliquando repetierit, iniusta querela insequeris? certum est enim, non habitandi locum, sed commorandi diuersorium, nobis esse concessum; e quo cum migramus, alacres tãquam ex hospitio miseriarum atque incommodarum plenissimo, egredi debemus, ac lætissimo animo ad futuram vitam, tanquam ad patriam, euolare. quod sapientes re ipsa præstitisse memorantur. profecto enim, si quid est, quod morientes perturbet, aut morientium affines habeat sollicitos,

citos, id totum aut ex falsa quadam opinione oritur, quòd vitę huius vsum nimis vtilem, ac iucundum arbitremur, aut ex nimio in nosmetipsos amore caritateque prouenit. Sed opinionem illam, quam rationes adeo firmę conuellunt, libenter deponere debemus; ab hoc vero amore nimio tanto libentius abhorrere, quanto indecentius est, vitæ munere perfunctos velle etiam in vita, diis inuitis, commorari; communemque omnium, qui ante nos e vita discesserunt, conditionem recusare; demum, tanta esse mollitie, tantaque impudentia, vt ne in morte quidem confirmemur, ac resipiscamus. Quòd si nostrorum mortem dolemus, cogitemus aliquando, moriendum ipsis fuisse; mortem autem incertam esse, nec in hominis arbitrio positam, sed e deorum volun-

luntate pendere: quos vero lugemus, eos quoque suorum mortem vidisse, patienterque tulisse; ideoque suo exemplo, quid nos facere velint, præcipere: denique id, quod ad consolandum maximum, ac firmissimum est, non eos nobis penitus ereptos esse, nec prorsus amissos, sed ad præfinitum tempus à nostris oculis, nostraque consuetudine remotos. itaque, cum ad eum vitę terminum, quem natura præscripsit, nos quoque peruenerimus, statim eorum consuetudinem regustabimus, & ad suauissimam vel consuetudinem, vel conuictum redibimus. Mortem suis acerbam amaramque in moriendo esse, nonnulli existimant, atque ideo fortasse perturbantur. quod me quidem, sublatis grauioribus dolendi caussis, quas iam superiori disputa-

tione reiecimus, minime angit. ipse enim discessus animi a corpore vel cum nullo, vel certe cum modico dolore fit, & interdum sine sensu; nonnunquam etiam, si recte sapimus, cum voluptate. Sed, quidquid sit, totum hoc ita leue est, qualia sunt ea, quæ puncto temporis fiunt. nec, si mors paullo longior alicui contingat, desperandum est de deorum naturæque benignitate, quin eo quoque tempore properantem e vita discedere foueant, atque alleuent. cuius rei in morientibus sæpissime signa minime dubia cernuntur: cum velut e somno, exciti, quo tempore extremum spiritum edituri sunt, ita gaudentes & alacres aspiciunt, vt libentissime iudices e vita proficisci. quamobrem ne hęc quidem vllam æquam doloris afferre caussam possunt, qui

certe comprimendus ac minuendus eſt, quòd, etiam ſi nolis, tempore tamen ipſo extenuatur, & euaneſcit; non, quòd minuendi doloris vis in ipſa die poſita ſit, ſed quòd vſus ipſe cogitatioque diuturni temporis doceat, nihil eſſe in morte mali, ideoq; leuiter, & patienter ferendam. Sed turpe ſtultumque eſt homini, tanta tamque varia rerum cognitione inſtructo, non à ſe ipſo potius mature, quam ſero ab vſu, & cogitatione doloris remedia expectare: quę tam firma ſunt, vt neminem fore putem, quem non vehementer non iuuent ſolum, ſed etiam permoueant. mihi vero eo magis neceſſaria fuerunt, quo turpius viſum eſſet; me, qui ceteros conſtantiſſime cōſolatus eſſem, in meo dolore iacere: voxque illa exaudiri, & fortaſſe non immerito, potuiſſet.

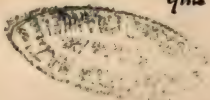
Hiccine ille Cicero, cuius ob os Graii
Ora obuertebant sua?

Sed nos Philosophia aduersus omnes vel temporum, vel fortunæ, vel naturæ insidias muniuit; quæ ita fortis est, vt nullius iniuriæ impetum extimescat; ita lenis & suauis, vt omnes acerbitates facile mitiget ac molliat; ita demum vtilis & fructuosa, vt totam se ad humanas vtilitates liberalissimè porrigat atque explicet. nec vero secus debet. quæ enim humanarum miseriarum cumulum optimè norit, & acutissime perspiciat, si eas patiatur manare longius, neque homini mærore confecto consilio præsidioque suo præsto sit; quid illo miserius? quid vita nostra laboriosius, aut tętrius? aut quid prodesset, adspectum à natura ad supera erectum accepisse,

cepisse, vt cœlum contemplari, vt Deorum maiestatem cogitare, aut à Diis immortalibus mentem et rationem, vt vtilia cognoscere, honesta à turpibus secernere, æqua amplecti, ab iniquis abstinere possemus, voce denique ipsa & oratione frui, quæ nullis animantibus concessa est, quaque ceteris omnibus, quæ sub cœlo sunt, viuentium naturis antecellimus? inania hæc videri possent, si tam multis ex aduerso miseriis oppressa hominis natura neque se ad cœlestia erigere, nec tantis bonis, quibus maiora esse nulla potuerunt, vti posset. sed profecto, vt contra serpentuim virus pharmacorum genera multa, contra inopię calamitatem sollertia & industria, contra turpitudinis voluptatem pudor & verecundia, sic contra doloris morsum philo-

ſophia nobis data eſt deorum immortalium conceſſu atque munere. quam vt nemo ſatis pro dignitate laudare queat, ſic quam plurimi mentis tranquillitatem, animi moderationem, in voluptates imperium, in acerba omnia ſummam quandam vim ac fortitudinem illi vni acceptam referant neceſſe eſt. Neque nos aut in exſilio patientes, aut in honorum curſu temperantes fuiſſemus, aut nunc in tanto mœrore ſapienter & fortiter verſaremur, niſi tuo philoſophia optima rerum humanarum moderatrix, beneficio. Tu vero felix & beata, Tullia mea, ſi quis tibi in morte ſenſus eſt, quæ tot tantisque miſeriis, quibus propoſita fuiſſes in vita, vna morte perfuncta es; à præſentibus malis expedita, ab impendentibus erepta, & in tuto ac tranquillo quietis por-

portu collocata. merito tibi mortem iucundam fuisse putem, cum vel ea bona, quibus viuenti frui licuit, animo reputas, vel mala, quæ moriens vitasti, mente, ac cogitatione complecteris. Ego autem, cum te felicem iudicem, ac, si dicere liceat, pæne oculis cernam, cur tua morte excrucier? potius lætabor, ac tibi, tanquam de re optatissima, gratulabor. cui nisi molestum est, me iam ætate confectum in tam perturbata Republica, tamque misero vitæ genere reliquisse, quid iam graue aut acerbum esse possit? Sed hoc quoque ratione ipsa leuius aliquanto efficitur: neque tu nunc, quid me perferre necesse sit, sed, quam non multo post tecum iisdem bonis vsurus sim, debes cogitare. nihil enim accidere valde graue potest iis, qui spe iam propinqua

qua futuri boni recreantur, & aluntur. Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri. non enim tantopere bonis delectamur, quam malis affligimur; ex quo fit, vt hęc etiam nolentes augeamus, bona autem, quę fruendo, cogitando, gaudendo maiora efficere expediret, etiam deteramus. quod certe minime oporteret. nam, si serio disputare volumus, cur dolores resque aduersas refugiamus, quę fortitudinem in nobis gignunt, & efficiunt? quæ si nulla essent, nulla profecto fortitudo agnosceretur. cur mortem horreamus, quæ assidua sui memoria, nos vt meliores simus, admonet? nec patitur, ad ea nos animum adiungere, quæ aliquã nomini nostro vel intemperantiæ, vel iniustitiæ notam possint inurere. Bona vero, & ea quæ probantur in vulgus,

gus, cur tantopere appetamus? quæ conſecuti, molliores plerunque ac deteriores euadimus. itaque his voluptatum lenociniis obruimur, vt diſceſſum ex hac vita impendere, vix aliquando recordemur. Sapienter philoſophorum princeps, & magiſter Plato; quæ ſenſus appetit, aut timet, nihil aliud eſſe, quam ſomnia. itaque penitus contemnenda eſſe. mala vero vt vitentur, ad ęterna properandū: quo niſi confugias, vitari nunquam poſſe. at ad æterna ne properari quidem poteſt, niſi morte ianitore, ac duce. Quorſum hæc? vt intelligamus, non modo à dolore vacuam, quietam, oportunam, bonam denique eſſe mortem, ſed etiam ſummorum atque immortalium bonorum liberalem, ac beneficam miniſtram. itaque Cato ſic e vita diſceſſit, vt lętaretur, cauſſam

ſe

se nactum esse moriendi. Iam nemini dubium esse potest, quin vir prudentissimus, si sua morte lætabatur, mortem etiam optimam esse agnosceret. Certe enim in re sua, quæ præsertim sensu percipiatur, nemo fallitur. quod comprobare possum Artabani Xersis patrui, viri sapientissimi, testimonio. de quo est apud Herodotum, cum Xerses exercitus sui copias pœne innumerabiles, ante se in aciem instructas intuens collacrymatus esset, neminem ex tot militibus ad centum annos superstitem futurũ, illum Xersi respondisse: at tam multa sunt, tamque misera, quæ viuentes perferunt, vt nemo sit, quin mori sępissime cupiat: cum incidentes calamitates, & morbi vitam adeo perturbent sollicitamque habeant, vt longissima videatur. itaque mortem perfugium

esse ærumnosæ vitę, dubitare nemo potest. nec his contentus addidit etiã illud; deos immortales, cum hominũ vitam, quę adeo misera sit, multis bonorum integumentis velarunt & operuerunt, fecisse quodammodo inuidentius, ne mortis suauitatem, quanta est, omni ex parte degustaremus. Amphiaraum fabulæ narrant Ioui atque Apollini fuisse carissimum, neque tamen illum senium attigiße. ex quo quid aliud coniici potest, quàm mortis celeritatem diuinum munus, & lucrum esse maximum? itaque scitum est illud comicum:

Nam quẽ tuetur atq; diligit Deus,
Iuuenis supremum mortis intrat limitem.

Neminem enim, quem dilexerint Dii,

Dii, patiuntur esse miserum. quare vitam eis, miseriarum plenam, adimant necesse est. quid autem contingere homini tam gratum potest, quod eum magnopere in vita retineat? voluptas, credo, quam ex alicuius siue artis, siue doctrinę tractatione percipit. at doctrina æmulationem, omnium rerum molestissimam, si queris, etiam dolorem parit. non tam enim delectamur, aliquid discentes, quàm angimur, multo plura, ac maiora, quę scire vellemus, penitus ignorantes. Artes vero, quas tenuiores tractāt, quid habent voluptatis, aut quid non potius molestiarum, & mœroris? quanta inter eos, qui illas exercent, perfidia? quantum odium? quanta inuidia? aut quis est, sua sorte contentus, & non alienę siue industriæ, siue fortunæ, æmulator, osor, detractor?

ctor? Sin ciuilem vitam quisquam appetit, & in Reipublicę luce viuere pulchrum putat, is se exigua, ac pene nulla honoris specie magnas cōparare calamitates certo sciat. quotus enim quisque est, cui non publica administratio vel mœroris, vel iacturę tantum attulerit, quantum verbis explicare vix queat? ac, si de toto vitę cursu iudicare vere volumus, exitum videamus. Vbi optimi Reipublicę administratores, seu verius parentes, Miltiades, Ephialtes, Cimo, Themistocles, Aristides? quantum illis fides, charitas, integritas, constantia peperit miserię? vt non modo honoribus, dignitate, auctoritate spoliarit, sed etiam in exsilium miserit. quod cōtra oportebat; viros optimos, patrięque amantissimos honore affici, in oculis ferri. Scipio Africanus

apud

apud nostros optimam caussam amplexus, paucorum immoderatæ libidini repugnans, mane mortuus in lecto est inuentus. nec absuit suspicio, quin ab vxsore, quę Gracchorum soror fuit, interfectores eßent immißi. Metello autem Numidico, homine omnium clarissimo, ac pręstantissimo, quid miserius? qui, ne in legem perniciosam iuraret, in exsilium abire sit coactus. fateor profecto, inter omnia exsilii genera, atque omnes miseriarum caußas maxime honestā Numidici fuisse conditionem; cui probitas, integritas, in patriam charitas calamitatis caussam attulerit; sed tamen fatendum est, grauissimam fuisse calamitatem, pelli patria, auelli à suis, bonorum direptionem, liberorum siue mæstitiam, siue ærumnam videre. M. Regulum, G. Marium,

rium, L. Brutum, ob liberandam patriam interfectum, prætereo. nolim, in iis commemorandis nimius videri, quorum exitus nemo est, quin ex libris, imaginibus, fama denique vulgari iam didicerit. quæ cum multa maximeque grauia sint; grauissimum tamen illud debet videri, quòd homine ambitionis vinculis irretito, quique e popularibus suffragiis totus pendeat, nihil vsquam infelicius reperiri potest. quantus in eo timor, quanta dubitatio, quantus conatus, quanta sollicitudo? vt nullam illi à molestia vacuam esse horam, non immerito suspicari possimus. nam, si seruientis ea est conditio, vt ex eius, cui seruit, moribus, voluntate, ingenio propriam sibi fortunam fingat; qui populo seruiet, auido, inuido, ignaro, ad mutationem procliui, &,

quod caput est, ingrato, num aliquando beatus esse poterit? an potius, quoties de eius natura cogitabit, toties suā ipse calamitatem, ac fortunam conquęretur? præclare vetus Poeta:

Æterno mixtam luctu mortalibus vitam
Olim constituit diuum pater, atque hominum Rex.

Itaq; quamdiu hac luce vtimur, viuere quidē videmur, sed verius assidue morimur, aut saltē vitā verbo retinemus, re ipsa amisimus. Equidem non video, quid in hominis vita valde optandum, aut felix esse possit. multos potius, ne in maiora, quam quę humana consuetudo quotidie fert, mala inciderent, mortem sibi dedita opera consciuisse scio. quod tamen non iccirco dictum velim, quia probandum pu-

putem; sed, vt ex eo appareat, humana vita quam multis vndique premat ur difficultatibus. Cleomenes Lacedæmonorum Rex, eiusque filius, morte vltro appetitâ, præterea Theagenes Numantinus, qui, ne in hostium manus veniret, primum suis, deinde sibi ipsi mortem attulit, quantoperè vita fugienda sit, satis videntur aperte declarasse. Ac nisi turpe videatur, homines à mulierculis, multo certe imbecillioribus, fortitudinis exempla petere, repetamus ex historiis Asdrubalis vxsorem illam, quę, Carthagine in hostium potestatem redacta, se ipsam cum tribus filiis in conflagrantis patrię incendium immisit. Sed præter hæc, quę iam testata sunt, & illustria, fateamur sane ingenue, tantam esse humanæ naturæ miseriam, vt neque genus ip-

ſum hominum, nec è toto genere ſinguli miſeriarum expertes eſſe poſſint. quod eo magis mirandum eſt, quòd non iis ſolum malis, quibus hominis natura aſſidue affligitur, mala noſtra pręſcripta ſunt, ſed ipſi nos, quantum in nobis eſt, miſeriores quotidie reddere conamur. nullum enim aliud in toto terrarum orbe genus animantium reperias, præter vnum hominem, quod in proprium genus, atque in ſe ipſum ſæuitiam exerceat ſuam. meritoque Dicæarchus in eo libro, quem de hominis interitu luculentum & eruditum conſcripſit, nihil habere dubitationis putauit, quin multo plures extincti ſint homines ipſa hominum ſæuitia, & acerbitate, quam omni reliquo genere calamitatis. tanta eſt enim in permultis auaritia, tantum ambitionis, imperii, diuitiarum ſtu-

studium, vt explendæ cupiditatis gratia nihil sibi non licere putent. atque hoc malum non iam angustis finibus compressum videmus, sed superioribus seculis erupisse vehementer, & manasse latius. non enim certum aliquem hominum numerum, sed regna ipsa, & totas persæpe funditus sustulit ciuitates. At, si ad singulos homines, quæ proxima ratio est, mentem cogitationemque conuerteris, ne in iis quidem quidquã reperies, quod valde appetere, aut approbare possis. finge enim animo quidquid homini felix, aut beatum ex opinione vulgari possit in vita cõtingere. congerantur diuitiæ, bona valetudo, honores, potentia, etiam voluptates accedant. cum hęc omnia in hominem contuleris, nihil tamen tribueris stabile, aut firmum, nihil, quod non repentinam,

& aßiduam pati mutationem poßit. caduca enim & incerta sunt omnia, non in humanis consiliis, aut viribus posita, sed in fortunæ temeritate, ac temporum vicißitudine constituta. quid autem homini turpius, quam e temporis ac fortunæ mutatione pendere, & secundo illius flatu sublevari, reflatu deprimi & affligi? aut lætis rerum euentis gloriari, aduersis lugere, nec lacrymis temperare posse? quid iam intersit inter hominem mutamque pecudem, si nos perinde atque illa, quibus rationem Natura denegauit, extrinsecus toti pendeamus, in nobis ipsis nihil fortitudinis, nihil firmitatis, nihil habeamus cõstantię? quamuis enim homini non mater, sed verius nouerca Natura corpus fragile, infirmumque tradiderit, animum autem & in molestiis

an-

anxium, & in timore humilem, & ad labores mollem; plurimos tamen inseuit diuinos ingenii iudiciique igniculos, quorum auxilio & cum dolore luctari, & timori obsistere, labores vero omnes nullo negotio vincere, ac perferre possemus. itaque tributum diuinitus mentis ignem, & prudentiæ, non extinguere, sed sopitum souere, atque augere debemus. Mors autem, progressis in vita longius si immineat, nihil est, cur magnopere commoueamur; quæ præsertim aut meliorem, quam quo viuentes fuimur, aut certe non deteriorem vitæ statum sit allatura. quis enim negabit, si animus omnino intereat, extincto sensu nihil esse mali; propterea que nullam iustam doloris caussam existere. at, si vigeat, corpore solutus ac liber; quid iam illa

vita beatius, quid diuinius? ex quo maxima & verißima lætitiæ ac voluptatis exoritur occasio. Itaque nihil iam restat, quo minus, optimam esse mortem, vere affirmare poßimus, tantumque abesse, vt, cum adest, dolenda sit, vt nunquam fugienda, sæpe etiam optanda videatur. atque eo magis, quo diutius in vita homo permanserit. nam, cum iis bonis, quę afferre vita potest, satiari cœperit, tum ab humanis molestiis secedens, in beatißimam vitam commigrabit. non enim is ego sum. qui animum simul cum homine interire putem, tantumque mentis lumen, e diuina natura delibatum, poße extingui, sed potius, certo tempore emenso, ad immortalitatem redire. quid autem hominem magis deceat, quam tam multis tamque firmis rationibus nixum,

viri-

virilem animum retinere, femineam mollitiem exsuere? qui vero mortuos nimis lugent, nec humanam conditionem magno elatoque animo despicere possunt; in eos illud probri plenum vere dicetur:

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem;
Illaque virgo viri.

Multæ enim repertæ fœminæ sunt, quæ in domestico luctu singularem animi prҿsentiam, ac magnitudinem prҿstiterunt. Sed virilis fortitudo, vt libidini, sic dolori, non aliter, quam seruo domina, imperare debet, eamque coercere, ac frangere, tanquam vitiosam & imbecillam animi partem. quam si emergere patiatur, seque paullo altius efferre, non modo rationi præcurret, sed etiam vi-

ctrix in animo exsultabit. quo nihil homini turpius, aut perniciosius ne excogitari quidem possit. Gorgias orator, iam ætate confectus, ac morti proximus, rogatus, num libenter moreretur; Maxime vero, inquit, nam tanquam ex putri miseraque domo lætus egredior. O virum egregium, dignumque, cuius vigeat in omnium ore, ac mente sententia. quid enim potuit pręclarius dicere? cum mala, quæ viuentem pati necesse est, cogitaret, miseriarum finem, quas moriens relinquebat, adesse lætaretur? sic par est loqui hominem, qui non libidine vexetur, non voluptatis illecebris irretiatur, nulli denique pareat cupiditati. quæ summa est ratio & sapientia, humanæ necessitati imperare, non dolori cedere, non desiderio angi, nihil denique

nique humanum extimescere. Angamur liberorum aut affinium interitu? quid ita? vt stultos imitemur, qui, quæ mutari non possunt, quæque vel nolentes opprimunt, perferre nequeunt; saniores, quorum tam multa extant ad æternitatem illustria siue exempla, siue testimonia, negligamus? quid est aliud, cæcorum more ambulare, &, cum in celebritate versari, ac Solis lumine vti possis, solitudinem tamen, ac tenebras quærere? iam enim ad eos, quos æmulari satius est, quosque nobis imitandos proposuit antiquitas, nostra delabatur oratio. Mortem igitur in malis nullo modo esse ponendam, sed in præcipuis bonis numerandam, dubitaturum puto neminem. si enim à miseriis abstrahit, si in meliorem vitam inducit, si neque misera ipsa est,

nec

nec vllius particeps miseriæ, cur mala censeatur? sin hoc largitur, vt sempiternis bonis potiamur, vitamque, quam mortalem habuimus, æternam adipiscamur, quid morte beatius esse possit? itaque sapientissimos homines accepimus nõ modo suorum morte non perculsos, neque dolore vllo affectos, sed etiam sępißime lætatos esse. Anaxagoræ, inter familiares suos de natura rerum differenti, filii mortem nunciatam tradunt: nihilque aliud ab eo responsum, nisi se illum genuisse mortalem. pręclara vero vox, & vere digna, quæ a tanto viro emitteretur. non enim sane video, quid sapientius, aut constantius dici posset. an adolescentem illum esse mortuum? fracti hoc animi, nec in rebus aduersis admodum firmi signum fuisset. an angi se se non

ſua, ſed filii cauſſa? num igitur ignorare ſe fateretur, quantis e malis elapſus eſſet filius? an ſe quidem dolere, ſed tamen humanũ caſum agnoſcere? vbi ergo hominis grauitas, iudicium, ſapientia? aut quid ab imperitorum turba diſtabit? e quibus tamen ſępe multi nec iis rebus anguntur, quę neceſſario eueniunt, nec, quo minus eueniant, cum communes omnibus ſint, laborandum vllo pacto cenſent. Ille vero ſapiens, & vere Philoſophus; quem neque improuiſus nuntius perculit, nec à diſputatione abduxit, ſed potius vocem expreſſit, ſummæ indicem fortitudinis, ac ſapientiæ. vellem & hoc ipſum de pluribus ex noſtris dicere liceret; quos ſi qua interdum fortunæ oppreſſit iniuria, nihil aliud iudices, quam proſtratos illos, ac penitus ab-

abiectos esse. quasi vero aliquid acciderit, quod vel ante ipsos nemini, aut, quod ipsis, si minus hoc tempore, saltem paucis post annis non euenturum fuerit. ac, cum maxime animo vigere deberent, tum praecipue non solum praeteritae patriaeque virtutis, sed etiam humanae legis, ac poene obliuiscuntur sui. tantum in eorum animis mollities potest, ac seruitus quędam doloris atque tristitiae. An ego illum iudicare liberum possim, cui dolor imperat? quem repentinus casus perturbat, impellit, euertit? qui nihil prae doloris magnitudine, cogitare, nihil meditari queat? qui nihil in se ipso, in temporibus, atque in fortuna, quae stabilitatis nihil habet, sua ponat omnia? ego vero istam nō modo seruitutem, sed paene captiuitatem, & quidem miserrimam,

rimam, cenſuerim. quid enim intereſt inter eum, qui uinctus ab hoſtibus, & carceribus concluſus, obſideatur, & eum qui dolore captus, ſuo prorſus careat arbitrio? at ille quidem, etſi corpore ſeruiat, animo tamen liber eſt, nec dubitat aliquando fore, vt libertatem aſſequatur; qui vero dolori paret, nec valet corpore, & animo quam maxime laborat. non enim amicis frui, non Reipublicæ prodeſſe, non priuatas res curare, non publicis conſulere poteſt. ita in otio, & quidem moleſtiſſimo, nec cuiquam paret, et tamen ſibi non imperat. qui cum aſſiduis, & maximis prematur anguſtiis, alterum eſſe neceſſe eſt, vt quamdiu in dolore verſatur, ſemper miſer ſit, alterum fieri nullo modo poteſt, vt, niſi dolere deſinat, à miſeriis eximatur.

Quanto

Quanto sapientius Xenophon, qui, cum sacra solemnia perageret, maioremque natu filium in prælio apud Mantineam cecidisse audiret, coronam tantum e capite deposuit, sed in sacris peragendis constanter perstitit. vbi vero cognouit, fortiter pugnantem occidisse, coronam rursus capiti imposuit, deosque ipsos, quibus litabatur, testatus est, maiorem se ex filii virtute voluptatem, quã ex obitu molestiam cepisse. huic ego non dubitarim, quin omnia, quæcunq; accidere possent in vita, nullam essent perturbationem allatura. qui enim vsque eo in deorum cultu constans, & firmus esset, vt neque filii morte nunciata, ab iis auocari posset, cur eum credam filii morte lugenda à Deorum voluntate dissensurum fuisse? aut qui virtutem, filii vitæ anteferret,

referret, non iure credi possit, illum et virtutis studio incensum, & patriæ charitate impulsum, omnes molestias, omnesque calamitates libentissime fuisse subiturum? sed quo rariores qui hoc modo animati sint, hoc præclariores viri. nihil enim ad laudem illustrius, quam in eternam gloriam, aut in patriæ vtilitatem intuentem, aut saltem fortiter dolores perferentem, & cum fortuna luctantem negligere humana. quæ qui nimium curant, ii laudis studium, ciuium commoda, denique omnia, quæ laudabilia putantur, prorsus e mente, ac cogitatione eiiciant, necesse est. neque enim humanis curis implicitus toto animo de patriæ salute, atque vtilitate cogitare, aut laudem sibi præclaris actionibus comparare, vel egregii quidquam suscipere, ac sustinere

queat. suis autem commodis, ac rationibus prospiciens, & consulens cetera omittet, de seipso dies noctesq. cogitabit. ita nec boni ciuis, nec boni viri fungetur officio. bonum enim virum decet, de ceterorum commodis ęque laborare, ac de suis; bonum vero ciuem sua omnia posteriora habere, patriæ commoda prima & maxima ducere. à quibus neque dolore, neque vlla omnino humana auelli perturbatione debemus. Periclem narrant historiæ intra quatriduũ duobus filiis, eximię indolis adolescentibus, esse orbatum. qui vsque eo fortis, ac constans in luctu fuit, vt nihil prorsus de pristino habitu cultuque deminuerit, sed eundem, quem antea, in concionibus habendis morem ritumque seruarit; nec vnquam coronam e capite deposuerit, de quo tra-

traditum est, nihil eum putauisse indignius futurum, quam si aliquod fracti animi signum mœroris caussa muliebri more edidisset. fortem sane hominem, & magna laude ęternaque memoria dignissimum. quem neque naturæ vis, ad nimium sæpe amorem trahens, potuerit de statu dimouere, & ad dolorem abducere, nec liberorum desiderium, quos tamen summe dilexisse dicitur, ulla ratione perturbavit. nec mirum. vera enim fortitudo inanes sollicitudines eiicit, ac depellit: opprimit cupiditates; imperat timori; nihil autem appetit, forti viro indignum; nec ab ulla re vel metu, vel inconstantia repellitur. & quamuis excelsam elatamque naturam ratio ipsa, doctrinæ pręceptis imbuta, confirmet; quod Pericli doctissimo homini, maximoque ingenio

prędito ſine ulla dubitatione contigiſſe, prorſus mihi perſuadeo; ipſæ tamen fortitudinis radices in animo prę cipue inſident. qui cum humana deſpicit, nec ad humilia, quaſi humi depreſſus, vllo pacto adhæreſcit; facile fit, vt vberiores, & maturiores fructus ferat, cum ad eum, veluti ad agrum optimum cultura, ratio etiam acceſſerit conformatioque doctrinę. non enim, ſenſu omni doloris caruiſſe ſummos viros, credendum eſt. qualis enim nihil ſentientis animi, ſenſuque prorſus carentis eſſe fortitudo potuiſset? Sed dolorem ſentientes, ad eum opprimendum, ac vincendum ſummam animi contentionem adhibebant, tantumque nitebantur, vt è pugna diſcederent ſuperiores. verum enim illud eſt, nullam animo maiorem peſtem, vna remiſſione,

sione, posse contingere. qui si intentus est, seq. ad resistendum parat, omnia sustinet pondera, omnia vel firmissima tormenta facile discutit ac depellit; at remissione eneruatus, & effeminatus, ita deprimitur & vrgetur, vt se ad æquitatem nequeat ex tollere. Nec vero quisquam doloris impetum excipere ac fortiter perpeti posset, nisi se prius ad obsistendum comparasset; aut fortitudinem acquirere, nisi prius doloribus multis acerrime, ac fortissime restitisset. ex quo consuetudo fit, quæ callum obducit animo, nosque contra omnes vel naturæ, vel fortunæ impetus armat. An censemus Harpagum Medum tantum fortitudinis exemplum, quantum ab Herodoto memoriæ mandatum est, edere potuisse, nisi prius in patientiæ ac fortitudinis

exercitatione sæpissime versatus esset? nec sine maximo fructu, magnaque potius cum nominis sui gloria. tantum enim fortitudine, ac prudentia præstitit, vt acerbissimam iniuriã sine vllo plane doloris sensu pertulerit, & sese cumulate contra Regis immanitatẽ vlcisci potuerit. nam, cum eius filium Rex Astryages interfectum ad epulandum apponi iussisset, caputque ei post cenam allatum ostendisset, rogans, cuius feræ viscera in mensa comedisset; ille vero nihil perterritus, nec animo vllam in partẽ deiecto, agnosco, inquit, quid sit actum, ac quidquid Regi placuit, mihi quoque placere pronuntio. hoc autem immanißimum genus iniuriæ tam diu dissimulauit, quoad Cyrum ex Persia in Mediam euocare potuit; quo adueniente, cum exercitus

Im-

Imperator contra eum à Rege missus esset, & Regnum & Regem illi tradidit: itaque Astyages in Cyri potestatem, impietatis suæ pœnas daturus, redactus est. O factum omnium gentium ac sæculorum memoria dignissimum. ex quo non modo qui dolori cedunt, ad patientiam ac fortitudinem excitentur, sed etiam Reges, quique hominibus imperant, ne quid impiū, aut indecens audeant, erudiantur. nam aduersus iniustitiā atque impietatem tantum est odium, tanta inuidia, vt ne ipsum quidem cœlum, aut sydera, etiam si homines velint, huiusmodi scelera pati ac dissimulare poßint. ac, si sera deorum vindicta sit, noluerunt tamen impios ipso in facinore adeo exsultare, vt non angore conscientiæ, fraudisq; cruciatu, tanquam domesticis furiis,

assidue vexentur. tantumque potest impietatis odium, vt Tyrannum extinctum, ac sæuissime excruciatum nemo misereatur, nemo doleat. nam aduersus hoc hominum genus, nec in vllo prǽterea, omnem prorsus vim, omnesque stimulos amittit dolor. qui si ratione comprimendus est, quod supra diximus, multo etiam magis consuetudine vincetur: cuius tantæ sunt vires, vt non modo perturbationes animi sedare, sed etiã naturæ vim afferre, eamque sæpissime immutare, ac penitus aliam possit efficere. cuius auxilio non modo doloris aculei, sed etiam fortunæ fulmina depelli ac contemni facile poterunt.

Meditemur igitur, & omnino statuamus, nihil prorsus humanum esse dolendum, non mortem, quam iam optimam esse cognouimus, non egestatem,

ſtatem, quæ ſæpiſſime maximi boni cauſſa à diis immortalibus tribuatur, non exſilium, cum orbis terrarũ omnibus pateat, non cetera generis eiuſdem, quę vulgi opinione grauiſſimis in malis numerantur. nullum enim tam graue malum apparebit, quin ex eo bonum aliquod multo maius, multoque optabilius magno deorum beneficio aliquando colligatur. Pleni ſunt libri Philoſophorum; refertæ argumentis, ac rationibus paginæ fere omnes: tanta autẽ exemplorum copia, vt nihil poßit eſſe cumulatius. quæ cum ita ſint, qua iam re terreamur, aut cui dolori cedamus? Dion certe, qui e Platonis ſchola defluxit, cum eius filius in atrium e tecto delapſus interiſſet, non modo non doluit, ſed etiam in eo, quod tum forte agebat, conſtanter perſtitit. quo

facto

facto iudicauit & vir ſapiens, & Platonis diſcipulus, quid ceteros, qui ſapientes haberi volunt, facere oporteat. At Trabeaſpas multo fortius. ſiquidem filii morientis, cum ferro traiiceretur, ſine vllo prorſus dolore ſpectator fuit. Cambyſes enim iratus, & ebrius, cum eius filium ſagittis peteret, iamque pectus reclusum appareret, patrem iuſsit inſpicere, num cor percuſſum eſſet. cui cum pater reſpondiſſet, iam cordi ſagittam eſſe infixam; tum Cambyſes, num quid certam inquit habeo manum? at pater, nullo doloris ſigno dato, nec vſquam conuerſa, aut commota facie; ne Apollinem quidem, inquit, certiores ſagittas emiſſurum crediderim. Quid hunc patrem putemus facturum fuiſſe, ſi filius in pugna fortiter dimicans occubuiſſet, qui nullius

lius culpę conſcium filium crudeliſsime trucidari non doluerit? num credamus, filii mortem honeſtam, ac pro patria ſuſceptam, tali patri futuram fuiſſe iucundiſsimam? Nec tamen dubito permultos fore, qui impium, illum, ac pœne viſcerum ſuorum carnificem vocent. Sed faciant ſane vt lubet; dum hoc mihi concedant, exemplum hoc fortitudinis ac deuicti doloris eſſe prę clariſsimum. Quod ſi ita eſt, vt infirmos animos ſpectata ceterorum virtus erigat, & confirmet, quem cenſeamus iam dolori conceſſurum, cum tam multos audiat, qui ſeipſos in dolore ſuperarint. quo circa, tam multa veterum exempla colligere, vereor, ne ſuperuacaneum, aut fortaſſe putidum videatur. quòd ſi ceteris tantum, & non nobis metipſis, ſcriberemus, fortaßе breuio-

res

res in scribendo, in exemplis autem recensendis etiam parciores essemus. sed fit nescio quomodo, vt ex aliorum casibus ad mala nostra sananda medicinam colligamus. nobis quidem ita videtur; &, cum nostro vulneri medeamur, mirari non debebunt qui hęc in manus sument, siquid fortasse paullo expressum vberius inuenerint. illud certe propositum habemus, vt omnibus nobiscum prodesse, omniūque dolori, quam accuratissime fieri possit, cōsolationem afferre possimus. quamobrem his enumerādis nostram valde imminui, atque alleuari molestiam experimur; ceteris idem optamus, ac, si dicere liceat, etiam speramus. nam in tanta vel argumentorum, vel exemplorum copia, quibus se legentes pœne obrui sentient, ecquis se immobilem, aut in dolore inexorabilem

bilem præbeat? *

Desunt nonnulla.

Nec vero ignoro, nonnulla interdũ accidere, quibus ita perturbetur, & opprimatur animus, vt à medicina refugiat. idq; si vllo in casu contingit, certe, cũ dolore affligimur, maxime solet euenire. qđ ex eo fit, ꝙ erepti vel amici, vel affinis, vel filii cogitatio adeo nobis grata est, ꝙ illũ pæne ante oculos constituere videatur, vt, ẽt si dolorẽ refricet, et lacrymas eliciat, tamen eã deponere nolimus. ac, si ad cõsolandũ remedia suppetant, tamen nihil minus, quã cõsolantiũ verba, audiamus. falluntur sane grauiter qui ita agunt: sed hunc errorem, quo magnopere delectãtur, sibi extorqueri nolũt. Quare suum vnicuiq; studiũ, suaq; omnibus

delectatio relinquatur. non enim vereor, quin, si minus in ipso doloris æstu remediis vtendum homines censeant, certe, cum modice dolor resederit, ac se paullum quasi remittere cœperit, ad extinguendas doloris reliquias monita præceptaque nostra adhibeantur. nihil autem vtilius est, quàm hęc eadem in voluptate, ac lętitia pertractare, atq; in manibus habere. sic enim & legi, atq; ad verbũ edisci, et penitus memoriæ mandari possunt; vt, cum in animũ penitus influxerint, tũ exhauriri ac prorsus elabi, non facile queant. ita fit, vt, cũ repente dolor inuasit, tum iis vtamur; quę, nisi ante percepta, & cognita sint, impetu ipso doloris incurrente, plane depelli, atque excludi solent. sensimus hoc in nobis ipsis; nec parum nobis obfuit, hanc vniuersam aduersus dolorem

lorem commentationẽ non multo ante animo, ac mente percurriſſe. quamuis enim permultos Philoſophorum libros vel de luctu, vel de morte ſatis accurate legiſſemus; vt Theophraſti, Xenocratis, aliorum, quos commemorare nihil attinet; tamen hoc non ideo feceramus, quòd euenturum putaremus, vt iis ipſis in noſtro mærore vteremur. itaq; neque lectionem, quantum opportuißet, accuratam, nec memoriam ſatis intentam adhibuimus. caſu autem repentino oppreßi, non prius ad libros confugere potuimus, quin ante acerbitatis vi proſterneremur. quanquam poſtea tempore ipſo factum eſt, vt dolor nec, vt antea, acrior, & mens ipſa paullo eßet ſedatior, & ad medicinam accipiẽdam magis idonea. Sed pergamus ad reliqua, quæ nec multa

re

restant, & scitu, ac cognitione dignissima; fructu autem ipso, quem præcipue querimus, gratiora fortasse, & vberiora. Quid est ergo, quod aliquam nobis afferre dubitationem possit, cur nihil omnino nostrorum morte dolere debeamus? credo, si quando nobis in mentem venit, magnam nos ex eorum, quos amisimus, opera, ac studio vtilitatem percepturos fuisse. at hoc non ad amicos, aut affines, quorum dolere videmur interitu, sed ad nos metipsos pertinebit. mercenarius igitur dolor fuerit, quique non ex affinitate, aut beneuolentia, sed ex vna proueniat vtilitate. quid autem flagitiosius, & indignius, quàm eum, qui sic doleat, fateri oportere, cum tantopere alicuius morte crucietur, quòd aliqua vtilitate priuaus sit, si nihil ex eius vita beneficii, ac commo-

di

di se consecuturum sperauisset, nihil sibi omnino dolendum fuisse? At videamus, non Persas, aut Scythas, sed e media ciuitate nostra clarissimos, & præstantissimos viros, ac ciues, qui non modo amicorum, cum quibus coniunctißimè vixerant, sed etiam liberorum, & quidem carissimorum, interitum ita fortiter, & constanter tulerunt, vt caussæ nihil sit, quin eos superioribus Græcis comparare, atque etiam anteferre debeamus. atque hoc multo magis in illis mirandum fuerit, quòd in eorum obitu se fortissimos, & constantissimos prebuerunt, qui non modo ipsis vtilissimi, si vixissent, sed pœne soli vtiles ac iucūdi esse potuissent. quid enim vtilius filio? Quid iucundius vnico? at filium, & vnicum Q. Fabius; præterea Consularem, qui iam

magna res gesserat, & maiores cogitabat, amisit. neque solum non doluit, quod fortissimi animi fuit, sed ēt mortuo laudationem in foro dixit; quo nihil fortius, aut laudabilius ne ex omni quidem antiquitate recenseri potest. cuius orationem quis non admiretur, insignem ingenii, iudicii, ordinis præstantia? quo modo ille vel ea, quæ dixit, sine luctu dicere, aut, quæ scripsit, sine dolore cogitare potuit? cum præsertim hoc in illa laudatione & admirari, & obstupescere soleamus, quòd non, vt alii, de ceterorum fortitudine disputat, vt suum ipse dolorem aliorum exemplo minuat, sed in filio hærens, illius maximè virtutes, propriasque laudes, quæ vel acerbiorem efficere doloris sensum poterant, longissimo sermone persequitur. quod singularis virtutis exem-

plum

plum fortasse Horatii Puluilli laudem magna ex parte deminuere videatur: quem tamen summũ virum silentio preterire nefas ducimus, cum in eo ipso, quòd filii mortem æquissimò ac fortissimo animo tulit, etiam Ioui Opt. Max. cuius ædem dicabat, gratissimum fecisse videatur. nam Pontifex, inter sollennium verborum nuncupationem, postem tenens, vt filium mortuum audiuit, neque manum à poste remouit, ne sacra dirimeret, nec vultum à populo auertit, ne suum potius dolorem, quam populi vtilitatem, ac salutem, cogitare videretur. Iam, quid L. Paullo insignius, quid illustrius? qui filios paucissimis diebus duos ita perdidit, vt nullum pœne doloris paullo acrius indicium ediderit. ac potius in ea concione, quam de rebus à se gestis ad

populum habuit, lætatus est, quidquid Populo R. immineret aduersi, totum id in se ipsum à Diis immortalibus esse conuersum. Cum Sulpitio vero Gallo quis neget actum esse præclarissime? cuius innocentiam, sapientiam, militarem virtutem, etiam insignis in obitu filii fortitudo illustrauerit. quem vt nunquam lubens tacitum dimiserim, sic ad Catonem properans exsultare videtur animus, & quasi in portum ex horrida tempestate delatus, in sapientissimi viri nomine atque exemplo conquiescere. neque enim maiori mihi admirationi esse solent clarißimi hominis res gestæ, ac virtus, non solum in luce patriæ, sed etiam in congressu hostium cognita, quam fuit illa in filii morte, prætoris designati, in oculis omnium ciuium fortitudo declarata. Atque

bo-

horum egregia in domeſticis miſeriis, atque ærumnis facinora qui fortiter in ciuitate noſtra imitati ſint, caſuſque fortunę grauiſſimos patientiſſimę tulerint, non difficile fuerit oratione complecti. nam & Q. Martius Rex, cum vnicum ſummæ pietatis, ſummęque virtutis filium amiſiſſet, dolorem prudentia peruicit, et eo ipſo die, quo filii rogum ſpectarat, Curiam ingreſſus eſt, Senatumque iuſſit conuenire. Craſſus vero in eo prælio, quod cum Parthis commiſit, occiſo filio tantũ abfuit, vt doleret, vt etiam exercitum increpauerit, quòd vnius militis iactura tantopere commoueretur, hortatusque ſit, vt patrię virtutis memores, pro Republ. fortiter dimicarent, filii mortui vltionem ſibi vni relinquerent. Sed antiquior P. Craſſus, vir clarus, & conſula-

ris, P. Craſsi filii mortem & vidit, et moderatiſſime tulit. Nec ab eius laude abſuit, ac fortaſſe Craſſo prȩſtitit, Cn. Cȩpio, qui Cȩpionem filium naufragio abſumptum ita non doluit, vt eum ne leuiter quidem e vultu, aut vlla corporis parte commotum e familiaribus quiſquam vllo pacto ſenſerit. Iam quid Piſones, Scæuolas, Brutos, Marcellos, Metellos, Lepidos, Aufidios enumerem? quorũ ſinguli pluribus amiſsis filiis, vel vxſoribus, vel parentibus nec lugendum exiſtimarunt, & ſuam in illorum funeribus virtutem, atque conſtantiam non ſibi ſolum, ſed etiam generi, nominique Romano glorioſam fore putauerunt. Pudet in virorum grauiſſimis caſibus repetendis longiori vti oratione, cum virorum maximè peculiaris virtus ſit, & in viris effloreſcat

reſcat, ac vigeat maxime. quamobrem de feminis potius dicendum eſt, vt, cum eas fortiſsimas fuiſſe cognitum ſit, tum pudeat viros, à mulierculis virtutis exempla petere, & ab iis ea virtute, quæ ipſorum propria eſſe debeat, videri aliquando ſuperatos. nam, ſi verum eſt quod à Theophraſto alicubi proditum memoriæ mandauimus, orbem terrarum Theatrum quoddam eſſe magnum, diuina mente repletum; & cœleſtis indicandæ ſapientiæ gratia tam multis vndique collucentibus ornamentis illuſtratum ac depictum; in eo autem medio collocatos eſſe homines à Deo, vt cum fortuna, dolore, morbis, egeſtate, caſibusque permultis aſsidue luctentur; Deum vero ipſum, quantum quisque pugnando valeat, quamque viriliter fortitudine diuini-

tus accepta vtatur, desuper aspecta-re; hoc, inquam, si verum est, dubitari profecto non potest, quin, quemadmodum Populus R. in muneribus publicis inuisos habet gladiatores, qui omni modo vitam impetrare cupiũt, fauet iis, qui contemptum eius præseferunt; itidem Dii immortales, si quos ex hominibus nimis anxie de vita sollicitos, eiusque exitum detrectantes aspiciant; iis aliquo modo suc censeant; eos vero & caros habeant, & muneribus prosequantur, qui si e vita reuocentur ipsi, vel suos reuocari videant, alacres lętique Deo pareant, nihilque propterea mali sibi accidisse iudicent. quod si feminas pręstitisse intelligimus; cur iis imbecilliores, atque infirmiores videri velint viri? neque solum vnam aliquã e multis feminam, sed totam gentem,

ac nationem, vt marium virtute, ſic feminarum eximia quadam magnitudine animi præſtitiſſe accepimus. Lacœnas enim matronas traditum eſt, occiſis filiis vulnera inſpicere conſueuiſſe. ac, ſi aduerſos vulneratos eſſe comperiſſent, lætabundas funus ducere, eoſque in auita ſepulcra inferre ſolitas eſſe; contra vero, quos auerſis vulneribus conciſos agnoſcebant, ab iis refugientes, clam ſepeliendos curabant, nec vllo prorſus honore funeris proſequendos ſtatuebant. tantum in femineis quoque animis decus poterat, & ſtudium gloriæ. qua ex gente etiam illud ad nos præclarum dimanauit, matrem quandam filium, ſenis confoſſum vulneribus, intuentem nec ingemere voluiſſe, nec coronam e capite deponere, ſed ad comites conuerſam, ita locutam;

Quanto pulchrius, & optabilius est, in acie victorem animā efflare, quam in Olympio certamine parta victoria viuere? at alia filium in prælio interfectum audiens, iccirco, inquit, genueram, vt mortem pro patria fortiter occumbere non dubitaret. Quid his feminis facias, aut quo non honore, ac gratulatione dignas putes, quæ de patriæ dignitate, deque gloria sollicitæ, honestam mortem cuiuis saluti, ac lucro anteponerent? Age vero, num Lacænis Romanarum virtus inferior? par fortasse, nisi malis etiam superiorem appellare. quam fortis enim, & quam magnifica illa Corneliæ vox, quæ Duodecimo iam fœtu amisso, cum Tiberium & Caium filios interfectos spectauisset, nullo timore perculsa, nulloque dolore confecta; Nunquam, inquit, ego me

non felicem dixerim, quæ Gracchos pepererim. fortem vero feminam, et cuiuis ex veteribus mentis pręstantia, ac magnitudine animi conferendam. non enim dolori concessit, sed potius, cum virtute vicisset, victrix de dolore triumphum egit. Nihil iam Rutiliam miremur, quæ C. Cottam filium in exsilium secuta, cum postea reuersum in patriam amisisset, nemo eam lacrymantem post elatum funus vidit. parique fato Clodia vsa est, quæ D. Brutum filium, consularem, mortuum superstes vidit, neque tamen eius obitum non fortiter, & patienti animo tulit. quæ virtutis non vulgaria in feminis exempla mirari aliquis possit, qui sexus imbecillitatem, ac molliliem cogitet. at vero, qui fortissimis genitas parentibus, & fortibus etiam auis maioribusque prognatas

gnatas recordatas fuerit, nihilo ab eis minorem vel prudentiam, vel animi magnitudinem requirat. Est ergo vlla res tanti, aut commodum vllum tam expetendum, vt, illo amisso, ne prudētiam quidem retineamus? quæ si vlla in nobis resideth, nos profecto vel auitæ, vel patriæ virtutis admonet, nec de Pisonibus, Fabiis, Brutis, Marcellis cogitantes, quos imitemur, & à quibus ortum ducamus, immemores esse patitur. Horum enim armis imperii fines producti sunt: horum sanguine parta, ac stabilita libertas: horum denique labore, ac studio Respublica ad tantam peruenit siue bellicæ laudis, siue domesticę virtutis gloriam. quorum in vestigia pedem ponere oportet qui laudabiliter viuere, quique honestis in actionibus exerceri volunt, nec vllo

mentis errore ad nimium dolorem atque insaniam traduci. Nominauimus externos magnos, clarosque viros; collegimus de nostris plurimos, quibus mortis sensus non modo ingratus, sed etiam optatus, & iucundus accidit. Addatur, si placet, etiam, Theramenes, qui veneno epoto, maxima æquitate animi, ludens in morte, quod erat in poculo reliquum, Critię propinauit. Ergo ille in sua morte vir clarus, & sapiens ludebat, nos in filiorum aut affinium morte lugebimus? & veterum dicta quotidie legentes, atque addiscentes, præclara ducemus, exempla repudiabimus? aut eam vitam, quæ mortem hanc consecutura est, immortalem, beatam, à miseriis omnibus vacuam, negligemus? quamuis enim nudum corpus, & exanime discedens relinquat

quat animus, nec amplius liceat homini, qui e vita discedat, suis opibus, bonis, diuitiis perfrui;

Astante, vt ille ait, ope Barbarica,
Tectis cælatis laqueatis,

Tamen multo maioribus & bonis, & opibus, quæ nulla vetustas absumet, nulla vis eripiet, piorum mentes assidue potiuntur. Sed dimittamus et exempla clarorum hominum, & illorum virtutis impressam historiis memoriam: veniamus ad id, quod vnusquisq. sensu percipit, quantumque ex morte consequamur emolumenti, ac commodi, re ipsa factisque probemus. ex qua docendi, ac disputandi ratione perspicue veritas elucescit, quidque hoc modo se habeat, vel illo, facile potest perspici. Si quisquam est, qui secundos in omni vita

vita rerum exitus adipisci, & consequi possit, nihilque timeat aduersi, hunc nemo inficiari poterit, iure dictu rum, si vitam sibi morte multis partibus meliorem affirmet. atqui nemo est, qui non modo miserias, atque ærumnas ab humana vita segregare, sed ne semihoram quidem felicem sibi, ac beatam polliceri possit. Metelli sibi fortunam sperant omnes: Priami Sobolem, ac Regnum exoptant alii: quasi non & Metellus tam multos nactus filios, ac nepotes, cum maxime beatus esse posset, inuitus obierit, & Priamum non omni orbatum progenie, summoque dolore confectum, hostilis manus interemerit. His vitam si mors aliquot ante annis ademisset, e multis eos miseriis ac luctibus simul eripuisset. quos iccirco experti sunt, quia vitam diu-

diutius, quam ipſorum requirebat felicitas, produxerunt. hinc illa miſerabiliter decantata:

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam auferri,
Iouis aram ſanguine turpari.

Quæ non modo viſu, ſed etiam audita acerbiſsima ſunt; quid putamus miſero Regi, qui omnia & videre, & audire, & experiri coactus eſt? num ei multo melius eueniſſet, ſi vitam omnino multis ante annis, quam hæc acciderent, amiſiſſet? Forſitan quiſpiam dixerit; multa, quæ viuens nactus eſt, bona, cito decedens penitus reliquiſſet, ſed à malis etiam multo grauioribus, qualia multa ſæcula non viderunt, feliciſſime liberatus eſſet. Ex quibus omnibus, multisque aliis perſpicuum eſt, peruertere homines

mines ea, quæ sunt humanæ fundamenta felicitatis, cum vtilitatem à morte seiungunt, aut cum miseriam cum morte connectunt. L. Crassum, ex nostra ciuitate clarissimum, & eloquentissimum virum, matura mors, quantis e molestiis quantisque incommodis eripuit? nam, qua in patriam pietate fuit, ex iis malis, quæ mortem eius consecuta sunt, incredibilem, si vixisset, dolorem accepisset. flagrauit enim bello Italia, exarsit senatus inuidia, nihil denique in ciuitate fuit, quod non eius temporis calamitatem luctumque persenserit. Nam quid fugam Marii, quid cetera, quæ in illius discessu acciderunt, maxime luctuosa, summeque miseranda commemorem? quid reditum illum sanguinarium, cuius ex recordatione nemo est, qui non intimis sen-

ſibus exhorreſcat. tenemus enim memoria, aut ſaltem ex patrum ſcriptis accepimus, crudeliſsimam omnium cœdem illo tempore eſſe factam, trucidatos bonos viros, & ciues, inciſas eorum ceruices, in Roſtrisque poſitas, qui multorum ciuium ſalutem, ac dignitatem eloquentia peperiſſent. quam multos ex illa Reipubl. tempeſtate commemorare poſſumus, innocentiſſimos homines, atque optimos, vt acerbiſſimam calamitatem effugerent, libertatem morte quæſiſſe. O acerbum, ac nemini non pœnitendum Reipu. ſtatum, conditionemque viuendi. cum eos ipſos, qui Rempu. ſuo labore, ſuoque ſanguine auxerint, iuuarint, ſeruarint, nuſquam tutos, nihilque magis, quam propinquorum manus ac gladios, timentes, horreſcenteſque videas. illorum autem,

quo-

quorum ope, atque auxilio ſeruatus ſis, cum horribiles, miſeroſque caſus ſpectes, nulla tamen ratione opitulari, nihilque afferre adiumenti queas. quis neget iis ipſis, qui hæc intueri cogantur, mortem eſſe non modo detrectandam, ſed etiam optandam? qui autem, ne in horum temporum flammam incidant, mortis beneficio conſecuti ſint, eos vero beatiſſimos iure omnes exiſtimabũt qualem fuiſſe L. Craſſum niſi res ipſa probauiſſet, nihil eſſet, cur oratione perſuadendum videretur. Sed hæc paullo antiquiora, quam, vt omnibus in memoriam redigi, ac cogitatione comprehendi poſſint. Pompeii autem, noſtri familiaris, caſu quid in ciuitate notius, quid illuſtrius? aut quid omnium oculis, ac mentibus perſpectius, & clarius? hunc,

si mature extinctus esset, nihil doloris, nihil inuasisset mali. quòd tam diu in vita mansit, iccirco factum est, vt singularis calamitatis exemplum omnibus præbuerit. cui eo luctuosior fortunæ acerbitas visa est, quo feliciore, ac secundiore fortuna in omni vita vsus erat. quis enim vniuersis ciuibus aliquando carior? quis in toga vel rebus gestis, vel honoribus, extra ordinem delatis, clarior? quis opibus, propinquitatibus, amicitiis florentior? cui nihil prorsus ad summam absolutamque felicitatem, præter honestum, ac iucundum vitæ exitum, deesset. Sed videamus, quantum in rebus humanis fortunæ possit iniuria. nisi malimus ad propriam mortalis vitæ nimis asperam, miseramque conditionem omnia mala reuocare. qui enim amplissimis fortu-

nis

nis vsus erat; qui nihil, nisi sublime ac beatum nec cogitare, nec optare consueuerat; cui omnia vel ad vsum, vel ad voluptatem supererant, bellum cum socero suscepit; deseruit domum, profugit ex Italia: & cum antea nihil in ceteris bellis, nisi summo consilio, prudentiaque gessisset, cum vel maximè ingenio, iudicioq; excellere debuisset, sui pœne oblitus est. itaque imbelles, & infirmas copias, tirones collectitiosque milites cum robustissimis legionibus conferre non dubitauit: & amisso exercitu ereptisque castris turpissime victus, in seruorum manus vir summus, & clarissimus incidit. vita vero vt miserabiliter priuatus sit, commemorare nihil est necesse: cum eo ipso, quòd, in tam miseram fortunam delapsus, vitam cito amiserit, minus fortassè

miser censeri possit. beatißimus autem obiisset, si, cum in Repub. florebat, cum valebat auctoritate & gratia, cum copiis opibusque affluebat, e vita deceßisset. cuius propagatio quantum illi mæroris ac luctus attulerit, non modo scribendo, sed vix etiam cogitando consequi quisquam poßit. itaque hoc stabilito, & fixo, mortem sæpissime beatā homini contingere, non solum, quòd nos in beatam vitam inducat, sed etiam, quòd multarum, magnarumque miseriarum sensu liberet, & à futuris vel calamitatibus, vel doloribus abstrahat, quid iam relinquetur, cur non morte lætari, ac clarorum hominum virtutem, qui nullius interitu perturbati sunt, imitari debeamus? An non optimam beatamque mortem iudicabat L. Brutus, cum Tyrannum

arcens,

arcens, quem expulerat, vitam pro nihilo ducebat? item Decii, quo tempore, cum Latinis pro patria dimicantes, ſeſe hoſtium telis obiiciebant? præterea Scipio, Paullus, Marcellus, Albinus, quos vitā in acie iuuandæ patriæ cauſſa fortiſſime profudiſſe memoriæ proditum legimus. Et vero nihil fuit, quamobrem elato excelſoque animo homines vitam non deſpicerent, vt ſempiternam gloriam conſequi poſſent. nam cum nullo, vel certe minimo doloris ſenſu, quem morientes perferunt, infinitam laudem commutabant. hunc enim locum de exiguo, vel nullo potius dolore mortis, quem ſupra perſtrinximus, paullo vberius percurramus. Neque enim abſurde dixiſſe mihi videtur is, qui morientium mortuorumque hominum ſtatum, & conditionem dua-

bus potissimum ex rebus percipi atque intelligi posse affirmauit; quarum vnam somnum statuit, alteram vero tempus illud, quod nostrum cuiusque ortum antecessit. & sane ita est, vt ex omnibus opinionibus, quarum errore duci vulgus solet, cum de morte loquitur, nulla plane ad veritatem videatur esse propensior. ita enim multi viuunt, vt præsentibus bonis fruantur; nec sane cogitent, quid paucis post annis vel ipsis, vel ceteris boni aut mali possit euenire. Itaque sæpe non opinatis morbis, perturbationibus, angoribus vexantur. mortis vero, de qua potissimum cogitare debuerant, ita non reminiscuntur, vt ad se minimum illam pertinere, nec sua quidquam interesse existiment. qui, vt Panætius Africanum dicere solitum tradit, ferociores

equos

equos domitoribus tradendos esse, vt paullatim parere, seque mitiores, ac molliores præbere incipiant; sic ipsi in gyrum fortitudinis ac patientiæ reducendi sunt, ne, si mors imprudentes oppresserit, perterreantur, planeque concidant. Sed nescio quo modo voluptate, luxuque delinita hominum consuetudo de recta maiorum via deflexit, eoque sensim delata est, vt nihil minus, quam verum, agnoscat, nec, cum aliquid agitur, rectum id nec ne sit, magnopere cogitet. qua nulla maior pestis, ac pernicies humanis rebus, valde iam labefactatis, potuit afferri. atqui, si in vllo homine, certe in his ipsis vulgare dictum & verum, & acute cogitatum esse deprehenditur. quid enim isti aliud agunt, nisi totos dies per inertiam perdunt, atque ita viuunt,

vt

vt ſtertere potius, quam ullo pacto viuere videantur. dormiens autem vt nihil ſentit, nihil agit, nihil curat; ſic mortuus quid agere, quid curare, aut ſentire poßit, haud ſane intelligas. itaque in fabulis, quos Dii maximè adamarunt, eos, ne imminentem aliquam calamitatem ſentire cogerentur, ſi vigilaſſent, à Diis immortalibus cõſopitos eſſe accepimus. mortem igitur, ſiquidem ſomno ſimilis eſt, ſingulis noctibus induimus; &, cum in ſomno ſenſus ſit plane nullus, nullum etiam in morte futurum eſſe ſenſum, veriſſimè ſtatuere debemus. quod vt ſenſu ipſo plane percipitur, ſic ne de altero quidem dubitari vllo pacto poteſt, quin, quales ante, quàm oriremur, fuimus, tales etiam mortui futuri ſimus. mors enim quemadmodum ad eum, qui nõ

dum ortus est, nihil pertinuit, sic ne ad eum quidem, qui mortuus est, vlla ratione pertinebit. ad morientem vero vel nihil, vel parum certe pertinet. siquidem tam angusto spatio tamque breui curriculo coercetur, vt nec si velit quidem, vires suas nimium porrigere, aut explicare possit. Quæ est igitur eorum oratio, qui tantum in morte dolorem se timere, atque expauescere dictitant? quamquam non sane video, quo modo aliter facere possint: qui enim mortem nunquam experti sint, quam semel homo subiturus est, quo modo, bona mala ne sit, vere sentire ac diiudicare possunt? Morientes aiunt cruciari, angi, distorqueri. quod in nonnullis fortasse animaduerti, atque obseruari potuit. in quo tum isti aliquid dixisse

xisse videri possent, si hoc ex ipso mortis sensu penderet. nam, si mors ipsa dolore suo corpus vsque eo cruciaret, atque angeret, vt hęc doloris edere inditia cogeretur; negari profecto non posset, quin dolorem non leuissimum mors ipsa esset allatura. Cum uero huiusmodi cruciatus paucissimos angat, & eos maxime, qui intemperanter, flagitiose, nefarie vixerint, nunc dubitari non potest, quin tales homines non mors, sed admissorum scelerum conscientia vexet, habeatque sollicitos. qui enim se morituros nunquam crediderint, ac ne cogitarint quidem, cum ad ipsam mortem peruenerint, anguntur, non dolore moriendi, sed quòd è vita inuiti discedunt. in qua cum omnia secunda feliciaque experirentur, ne secus mortuis accidat, valde vereri, ac dubitare

bitare coguntur. At bonis, qui mortem ſemper, tanquam præſentis tempeſtatis portum, in ore ac ſermone habuerint, quique ex huius vitæ procellis, mortis beneficio, aliquando egredi, ſæpiſſime concupiuerint, nihil libẽtius, ac iucundius mentione, ac nomine ipſo mortis accidit. Atque in iis etiam preſtans, planeque admirandum deorũ munus agnoſcitur. bonos enim, & quidem plurimos, non modo cum exiguo dolore, vt optare homines vulgo ſolent, ſed omnis plane doloris expertes ex hac vita egreſſos, ſine vlla dubitatione reperias. ex quibus Q. Fabius Conſulatum adeptus, cum in Curia preterеuntes ſalutaret, nihil dolens, nihil moleſti ſentiens, immo plane gaudens, e vita diſceſſit. atque idem contigit A. Pompeio, cum in æde Io-

uis

uis Capitolini sacra fecisset, itemque Thalnæ Consuli, Diis immortalibus supplicanti. quid hos in ipso mortis articulo doloris expertos existimes, qui paullo ante læti viuebant, & in eo, quo moriebantur, puncto temporis, nihil lugubre testati sint, nihil flebile dixerint? Morte, inquies, oppressi sunt. at sapientissimi, & optimi viri; quibus mortem, tanquam beatę vitæ initium, dii immortales largiri voluerunt. quam eo fortassè iucundiorem ipsis fore videbant, quo minus eo tempore tantum boni exspectauerant, ac ne sperare quidem poterant. nam, cum mors e diuina voluntate tota pendeat, haud sane in hominis potestate esse possit, quo potissimum die, quaque conditione mori velit. Nec verum est quod dicitur à quibusdam, mortis eundem

om-

omnibus hominibus diem, ac termi-num diuinitus eße constitutum: vt au-tem vel citius, vel serius moriamur, singulorum hominum vel intempe-rantia, vel negligentia contingere. nam, vt illud verissimum est, præ-finitum esse vitę terminum à Deo, quem prę terire, aut ex quo egredi ne-mini liceat, sic illud affirmare nemo possit, eundem omnibus, eademque hora vitę finem impendere. quod si agnosceremus, nihil sane esset, cur homini prudentiam, temperantiam, pietatem, tribueremus. quæ omnes plane virtutes, si hoc consequeretur, non modo inutiles, sed penitus ina-nes uiderentur. cur enim prudentia uteretur homo, cur abstinentia, cur temperantia, si eodem, quo reliqui omnes, temporis spatio uitam esset terminaturus? Vt diutius, inquis,

vitam

vitam producere liceret. at, si vitæ terminus fatalis est, nec immutari quidē posse necesse est. Sin voluntarius, et in hominis arbitrio positus, nihil est, cur, eundem omnibus à Deo constitutum esse, quisquam affirmet. Sed de his statuat vnusquisque vt libet. quid autem verius sit, Deus ipse viderit; hominem quidem scire arbitror neminem. stet modo nobis illud, doloris esse nihil in morte; boni autem tantum ex ea ad homines permanare, quantum sperare multi possint, cogitatione quidem assequatur nemo. itaq; hoc diuinitus hominibus datum est, vt quoties molesti aliquid experiantur, tum mortem exoptent, ac votis etiam conceptis sæpe implorent. quid ita? quia bonam, vtilemq; esse mortem, coguntur agnoscere, malam autem, aut acerbam esse nunquam

quam posse, homini à natura insitum est. itaque dolore perculsi mortem imploramus, eamque vnam, vt miseriarum malorumque terminum, exoptamus. Admonet me locus, vt, cum neminem ipsa morte magnopere commoueri debere probatum sit, iis præcipue dolendum nihil esse contendam, quos mors cum laude oppetita consolari potest. satis enim diu vixisse putandi sunt, qui vitam honeste clauserunt. eosdemque e vita abeuntes non modo laus, sed etiam perpetua voluptas, delectatioque prosequitur. quæ sane eo maior in animo exoriri, ac vigere solet, quo latior alicuius in colendo officio, vitaque honeste ducenda manauit industria. certe enim, cum ad recte agendum natus homo sit, ideoque mentis, & rationis munere, præ ceteris animantibus,

H *ornatus,*

ornatus, atque instructus, vnde potius laudem, ac voluptatem, quàm ab honestis actionibus, petat? An, vnde ortum duxerit, obliuiscatur? ille vero nec sui oblitus est, qui recte vixit, nec iniquo animo mori potest, cum multos relinquat suæ testes memoresque virtutis quanto autem gaudio exsultare credendus est illorum animus, qui corporis admistione solutus, in cælestes ignes, sempiternasque domos, vnde exierat, reuertit? profecto enim ex diuina mente delibatos habemus animos, qui hac mole inclusi, tanquam terræ grauitate, sic ipsi nimio pondere corporis opprimuntur. vbi autem soluti corporibus ad proprias sedes euolauerunt, tum vere viuunt, nec libidini, voluptati, dolori seruiunt, sed sui compotes, nulla re anguntur, nihil requirunt, om

nibus imperant. Recte igitur dictum est, corpus terram esse, mentem autem, ignem de cælo sumptum. id quod clarorum virorum acta cum virtute vita, præclaræque actiones facile testantur. quo modo enim aut omnia humanę vitæ commoda contēneret, aut voluptates cunctas pro nihilo duceret, aut vitam ipsam laudis honestatisque gratia profunderet, qui nihil quidquam ad se, præter hęc ipsa mortalia, quę manibus contrectat, quæ terit pedibus, pertinere cogitaret? verum hæc non ita se habēt. corpus enim e terra concretum, tam diu terrestrium rerum amore ducitur quoad in terram ipsam, vnde ortum duxit, reuertatur. animus vero, qui e cælo sumptus est, sempiternum quiddam, & cæleste appetit, nec iisdem, quibus corpus, finibus cogita-

tiones coercet suas. itaque nunquam quiescere, nec vere viuere putandus est, quamdiu corpore conclusus, inuitus propemodum mortali labe, terrenisque vinculis cohibetur. At illa quanti sunt, grauissimis vitæ laboribus liberari, in mediis doloribus, & ærumnis obdormiscere, & quasi emissos e molestissima vitæ custodia, in iucundissimam, suauissimamque domum remigrare? huc enim pertinent quę de piorum quiete, deq; voluptate illa, qua egreßi e vita perfrui dicuntur, disputari à sapientibus solent. qui cum intelligerent, non fortuito, aut temere satos, & creatos homines esse; nec eadem mereri bonos, qui multis exantlatis laboribus vitam in medio dolore amisissent, & improbos, quorum in patrandis flagitiis semper est animus cogitatioq; defixa,

fixa, iccirco non eundem probis, & improbis vitæ terminum, nec eadem mortuiis præmia statuerunt. Qua nos recordatione potissimum refici, ac recreari decet, qui carissimam filiam, optimeque de nobis meritam ita vixisse scimus, vt ad optimos mores, summamque prudentiam nihil posset accedere; & ita mortuam, vt in dolore, quem ex partu contraxerat, summam animi magnitudinẽ, summamque constãtiam præstiterit. cuius mentio nobis, dolore iam, si non penitus extincto, certe magnopere leuato, non solum acerba, sed etiam iucunda accidit. qui enim aliter debet? cum nec ipsi quidquam acciderit mali, nec ego vlla re, quæ tantopere cum natura congruat, & cum omnibus hominibus communicet, angi aut perturbari debeam. Quid ergo mi-

hi restat? nihil sane, nisi, cum ea diuino potissimum beneficio vitæ munere perfuncta sit, vt ad eam maxime viuendi conditionem cogitationem meam mentemque referam, qua nunc ipsam perfrui credimus; ac si, quod æquum est, fateri velimus, etiam intelligimus. qua ex meditatione eo maiorem voluptatem percepturus sum, quo meliore illa nunc statu, quã quem viuens experta est, sine vlla dubitatione perfruitur. quid enim boni non merita est, quæ nihil vnquam egit, ac ne cogitauit quidem mali; & iis angoribus ac malis, quę viuenti obiecta sunt, ita patienter perfuncta sit, vt non secus de aduersis, quam de secundis rebus, Diis immortalibus gratulari, gratiasque agere soleret? et, cum nihil, nisi rectum, honestumque cogitaret, tamen una conscientia conten-

tenta, nec sua benefacta in luce collocari, nec sibi quidquam propterea laudis, aut gloriæ deberi arbitraretur. Quæ ergo ita animata fuerit, vt de se quidem minimum, de recta mente, ac de æquitate plurimum laboraret, an non diis ipsis censemus maximè gratam & probatam fuisse? in qua non ficta, & adumbrata, vt in multis, sed maximè solida, & expressa virtutis elucebat effigies. nam, cum eam talem natura genuisset, vt quod pulchrum, rectumque agnoscebat, sua sponte sequeretur; tamen eo non contenta, summa vi rationis, prudentiæque perfecerat, vt nulla re minus, quam natura duce, egere videretur. itaque qui eius instituta, & mores paullo diligentius inspexisset, qui regundæ familiæ sollertiam, qui summum in cunctis re-

bus ingeniũ, ſingularemq; doctrinam aduertiſſet; haud fuiſſet ſane, quod aut virilem in intelligendis, iudicandisque rebus prudentiam, aut exquiſitam patrisfamilias ſollertiam requireret. itaque quibus maxime rebus egere ſæpe homines ſolemus, fortitudo & prudentia, hæc ita in muliere abundabant, vt ſui mœroris medicinam non peteret foris, ſed in ſeipſam ſpectans, ex ſua ſemper virtute penderet. Quanto autem grauiores, ac difficiliores animi morbi ſunt, quàm corporis, eo magis mirandum eſt, talem extitiſſe illam, cuius fortitudini corporis mala parerent, prudentiæ vero omnes animi morbi facile cederent. itaque quanquam ex calamitate temporibusque noſtris moleſtiæ plurimum traxerit, nunquam tamen animo perculſam,

aut deiectam sensimus. angebatur patris exsilio, totiusque familię luctum, bonorumque direptionem inuita videbat: sed matri tamen consilio, prudentiaque aderat; & rebus in magnum sæpe discrimen adductis, reditus spem nobis afferre nunquam dubitauit. ita, quantum ex calamitate doloris, tantundem ex filiæ suauitate, ac pietate solatii capiebamus. quod vt esset diuturnius, si commodum nostrum, aut eam, quæ omnibus antiquissima est, liberorum charitatem cogitaremus, magnopere optare debuimus. at, cum illam corporis vinculis solutam, omnibus exsutam miseriis, & immortalitatis compotem factam, animo reputamus, non modo in dolore conquiescimus, sed etiam pręcipue lętamur. quid enim mihi accidere lætius potest,

test, quam de immortalitate animorum cogitanti, de filiæ simul æterna beataque vita considere? animos enim esse immortales, ne dubitandum mihi quidem videtur. faciam autem non inuitus, vt sapientissimorum hominum percurram hac de re sententiam, quando me in hunc locum deduxit oratio. Neque vero hæc ita disputanda censeo, vt animos iccirco non interire probari possit, quòd mortuorum corporibus vis quædam inesse veneratione digna putetur, quæ significare debeat, non deleri morte animos, sed immortalium animorum, veluti sepulcra quædam, mortalia corpora fuisse. quasi non & maiora, & firmiora multa suppetant, quibus planum fieri possit, qui animos simul cum corporibus interire contendat, cum contra

tra rationem, nulla nixum ratione, pugnare. quòd si auctoritas quærenda sit, quem grauiorem nominare auctorem possum, quàm eum, quem Apollo ipse sapientissimum omnium pronunciauit? cuius testimonium tale fuit, vt diuinos esse hominum animos, & eos, corpore solutos, in cælum remigrare, vnde prius venissent, in omni sermone asseueraret. in quo cum Philosophis illis consensit, quos quondã Italicos nominauit antiquitas, maximeque nobiles iudicauit. quorum semper constans fuit opinio, demitti animos e cælo, diuinæque mentis eos esse non solum munus, sed etiam partem pręcipuam, ac propriam. quod si secus esse quisquam putet; haud sane facile, quid multis, & firmissimis in hanc sententiam argumentis

re-

respondere poßit, inueniet. Sic enim plane cognosci ac sensu ipso diiudicari potest: summam esse pæneque incredibilem in animis celeritatem, ac festinationem, cuius ope, quæ corpus non modo certo mensium, sed vix etiam annorum spatio perficere, atque exsequi posset, ea ipsi non modo semel puncto temporis percurrere, sed etiam sæpius excogitare, & repetere facillime queant. quod si mirum videtur, cur non admirabilius censeatur, meminisse animum tam multa, innumerabilibus ante sæculis gesta; quæ futura sunt, cogitando prospicere, ac non modo præsentia, sed etiam præterita, & futura, veluti deum, omnia complecti, ac sub oculos subiicere conari? quis dubitet, cum hæc intelligat, eademque in se ipso agnoscat, diui-

num

num esse animum, nec, si diuina æterna sunt, ipsum esse mortalem? cum præsertim duabus ex rebus, quæ præcipue in animo sunt, illius æterna natura facile intelligi ac deprehendi possit. hæc autem sunt, motus, qui in eo præcipuus est, principium, ac perpetuitas. cum enim ex seipso moueatur, nec aliunde, vt cetera, principium motus mutuetur, summa autem in eo quamdiu in corpore est, perpetuitas motus appareat; quippe quæ etiam in dormientibus agnoscatur, & vigeat; iccirco dubiri nullo modo potest, quin diuinus sit, & sempiternus futurus. & sane ita esse ratio vincit, & rerum probat exitus. Dei enim imago quędam animus est, ex ipso Deo delibata, ac profecta. quòd si Deus immortalitate fruitur, cur eam partem,

quam

quam ex seipso sumpsit, mortalem esse velit? quin hoc ipso singularem, & eximiam diuinam esse vim indicandum putauit, quòd non solum ipse immortalis sit, sed etiam, quos velit, suę naturę compotes, & plane immortales efficiat. Corpus autem voluit esse mortale. nec immerito. cum e terra, cuius mutationi subiecta natura est, initium duxerit, & in eam ipsam, vitæ cursu confecto, abire debeat. Sed animus, profectus à Deo, cœlum ipsum appetit: nam in eum locum, vnde discessit, semper optat redire. terra autem, si cui appetenda, corpori soli est. at vero animis ęterna cœli sedes quærenda, eaque propria illorum patria; siquidem animorum nulla in terris origo inueniri potest. nihil enim est in animis mixtum atque con-

concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur. nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat; quod & preterita teneat, & futura præuideat, & complecti possit præsentia. quæ sola diuina sunt, nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo. singularis est igitur quędam natura, atque vis animi sciuncta ab his vsitatis notisque naturis. Ita quidquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste & diuinum est, ob eamque rem æternum sit, necesse est. nec vero Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, segregata ab omni concretione

ne mortali, omnia ſentiens, & mouens, ipſaque prædita motu ſempiterno. itaque eandem ęternitatem animis quoque noſtris, ex ſe ipſa exortis, impartiuit. quorum ex cogitationibus atque operibus nihil aliud, niſi diuinos eſſe illos, & ſempiternos, colligere poſſumus. nam ſi ædificiorum magnitudinem atque ornatum, ſi monumenta litterarum, ſi pecuniæ vim infinitam in res maxime ſtabiles, & admirandas effuſam, ſi plurimarum maximarumque rerum adeptionem cogitare voluerimus, profecto intelligemus, hęc nunquam facturum fuiſſe hominem, niſi diuturnitatem temporis, ipſamque ęternitatem plurimum ad ſe pertinere exiſtimaret. Iam, ipſa gloriæ cupiditas, honorum ſitis, opum ac diuitiarum aſſidua procura-

tic

tio, quid aliud indicat, nisi cogitare hominem in posterum, nec eodem vescendi viuendique studio, quo ceteras animantes duci videmus, humanum animum detineri. Sed hæc abiectiora, atque humiliora, nec vllis, nisi sane angustis naturæ terminis, circumscripta. Quid illa imprimis grauia, atque præstantia, nec vlli plane in terris degenti, nisi soli homini, tributa? contemplatorem esse ipsum cæli, rerumque cælestium; frui magnarum, obscurissimarumque rerum scientia, quæ vel ad excolendos ad integritatem, atque innocentiam mores, vel ad comparandam Solis, astrorumque cognitionem, vel ad exercendam in abditis, obscurisque rebus memoriam, mentemque pertineant. nonne hæc ipsa tanta, ac talia, diuinum esse animum

ostendunt, nec illius naturam aliunde, quam e cœlo, delibatam ac deductam? An censemus, si vna cum corporibus animi interirent, aut sapientissimos homines tam æquo animo mori posse, aut tam iniquo planeque inuito stultos & fatuos? Socratem ferunt, morti proximum, de piorum immortalitate, beataque vita, quæ mortem consequitur, disputauisse, itaque læto, ac libenti animo letale illud poculum hausisse, quasi non ad mortem, sed ad regnum atque imperium vocaretur. At vero, quorum animus in terra defixus hæret; qui nihil, nisi mortale, terrenumque, cogitant, eos plane repugnantes atque inuitos e vita discedere videmus. nec immerito. cum animorum æternitatem propius iam intuentes, crucientur mirum inmodum,

dum, quasi flagitiose actam vitam pœna etiam sit immortalis consecutura. Atque illud etiam (o stultum hominem dixerit aliquis & naturæ suæ penitus ignarum) nemini obscurum esse potest, ex ipsis etiam sacris cæremoniisque maiorum æternam hominis vitam facile cognosci, atque intelligi posse. neque enim illi aut mortuos tanto honore coluissent, aut tam multas tamque varias sepulchrorum cæremonias posteris tradidissent, nisi cognitum perspectumque habuissent, uigere animum in morte, nec, quamquam corpus occidat, hominem ipsum penitus euanescere. itaque statuisse videntur, mortem ipsam non esse humanæ vitæ confectricem, nec ex ea sequi interitum; sed potius ad aliam multo feliciorem vitam iis, qui recte vixis-

ſent, ducem optimam ſolere exiſtere. quicumque enim conuenienter naturæ vixerint, nec illam ſecuti ſint malæ cōſuetudinis corruptelam, quæ diuinitus datos igniculos extinguit, vitiaque gignit, & confirmat omnia, eos & viuentes gloria, & e vita excedentes præmiis proſequi oportet. id enim non ſolum rationi conſentaneum, ſed etiam veriſſimum atque æquiſſimum eſt. cui autem ęquitatis antiquior cura, quam Deo? itaque, cum homo ſolus ex omni propemodum genere nactus ſit aliquam notitiam Dei, niſi vitæ iniquitate deo iniquus atque inuiſus euaſerit, ad deum certe euolabit. idque æternitatis humanæ vel maximum, ac firmiſsimum argumentum eſt, ſolum hominem diuinæ voluntatis participem, conſciumque exiſtere; vt quanquam

quam agreſtibus ſilueſtribusque in locis natus ſit, tamen, ipſa docente natura, & eſſe Deum, & colendum ac verendum eſſe, dubitare non poſſit. O rem dignam, in qua non modo homines, ſed ipſas etiam pecudes obſtupeſcere, ac, ſi fieri poſſit, etiam erubeſcere oporteat: cognatum eſſe hominē Deo; nullum aliud in terris animal, niſi hominem ſolum, dei cognitione imbutum eſſe: nec quidquam eſſe aliud, quod animo, e diuina mente hauſto, præditum ſit: tantamque ineſſe homini cæcitatem, atque ſocordiam, vt diuinę cognationis immemor, auerſetur migrationem ad Deum? necenim aliud eſſe mors, quam migratio ad cæleſtes ſuperasque ſedes, exiſtimanda eſt. nec id ſolum ratione quadam æquitati, veritatique conſentanea,

nea, sed etiam sapientissimorum hominum maxime firmo, stabilique consensu. Atqui eum, qui hoc pacto viuere, ac pœne à seipso dissentire velit, meminisse certe oportuit, terram ipsam, omniaque, quæ sub cœlo sunt, diuina voluntate regi, proptereaque quiddam nobis, quod obseruandum & addiscendum videatur, præscribere. quis ergo terram ipsam, aut quotannis feracem, aut semper optimas fruges, & nunquam malas inutilesque herbas edentem efferentemque vidit? quis animalia semper vberes fœtus edidisse, nunquam sterilitatem passa esse, recordabitur? quòd si hæc ipsa secus se habent, nihilque in rebus humanis perpetuo firmum, eiusdemque naturæ optare licet; cur, quam in omnibus & rebus, & animantibus vicissitudinem

cer-

cernimus, eam ab homine ſeiungamus? qui ſi multos annos feliciter vixerit, ſi ſobolem, honores, opes aſſecutus, diu tantis bonis frui potuerit; præclare ſecum eſſe actum vere dixerit. Sed aduerſi tamen aliquid ſubeundum perferendumque relinquetur: demum oppetenda mors erit, quæ eo leuior eſſe debet, quòd omnibus communis eſt, nec cuiquam ſingularis, aut præcipua. Sed hoc quoque gratior, quòd nos à multis erroribus abſtrahit, quibus, quoad viuimus, in tanta opinionum varietate aßiduaque veri inquiſitione perturbari ſæpe ſolemus, & ad ipſam cernendam fruendamque veritatem iucunde traducit. quo nihil beatius homini poſſe contingere, ſatis, vt arbitror, ex eo ſuſpicari poſſumus, quòd innata eſt homini cupiditas ſciẽ-

ti e; eius autem præstantia non sane video, qua alia in re, nisi in perfecta veritatis cognitione posita sit. ex quo fit, vt veritatis cognitionem assecuti, perfecta, absolutaque scientia potiamur. vereque dici potest, qui veritatem intueatur, sensuque percipiat, eum voti sui compotem, vereque beatum esse. quòd si beata vita quærenda nobis est, nec quidquam fugiendum magis, quam ne miseriarum grauitate premamur; quid illo homine stultius, aut stolidius reperiri potest, qui ceterorum morte ita angitur, vt beatæ vitæ oblitus, miseram atque infelicem consectetur? profecto enim ita se res habet, vt, nisi mortis, dolorisque timore liberatus sit, etiam si multas cognitas perceptasque virtutes habeat, rectumque, & æquum omni pla-

plane vtilitati anteponat, beatus tamen esse nemo poßit. quid enim aliud dolor est, nisi cruciatus animi, isq; perpetuus? quid aliud timor, nisi aßiduus inuisarum, ac molestarum rerum metus? at quo modo felix, aut beatus esse poterit, qui aßiduo cruciatu, metuque vrgebitur? Quin eo miserior, atque infelicior existimari debet, quòd non solum sibi ipsi molestiam miseriamque comparabit, sed in ceterorum etiam sermonem, ac vituperationem incurret. nihil enim nimio dolore deformius, nihil à viro alienius. & , si corporis prauitatibus, vituperatio proposita est, vitiis ipsis, quibus laborat animus, nihil turpitudinis, nihil inuretur infamiæ? Illa vero & grauiora sunt, & maiori animaduersione vindicanda, quo nobiliorem,

quam

siue secetur pars aliqua corporis, siue auellatur, sensus tamen adesse debet. istuc enim, nihil dolere, fieri non potest, quin quemadmodum feritatem corporis quandam, sic animi stuporem maximum indicet. Sed nimirum illud est, quod improbamus, dolori nos ipsos ita tradere, vt in aliam fortasse grauiorem ex alia parte vituperationem incidamus. nam quemadmodum qui nihil prorsus doleat, desciscere videatur ab hominis natura, quæ morte perculsa dolorem ac luctum aliquo modo indicare cogitur; ita, qui dolori nimis indulgeat, humanæ naturæ penitus obliuisci, communemque omnium conditionem recusare iudicabitur. quibus rebus intelligitur, grauiter peccare homines, cum vel ea, quę omnibus perferenda subeundaque

quę sunt , detrectare audent , vel , quid ipsos in vita deceat , quęque sequi , aut refugere debeant , non cernunt satis . quod proprium prudentię munus est ; quam humanarum actionum moderatricem à Diis immortalibus esse constitutam , inficiari nemo potest . atqui huic tam præclaro , diuinoque numeri plane obsistit qui nimio dolore ducitur. non modo enim se ipsum sine vllo fructu lacrymis , ac tristitiæ tradit , sed etiam omni plane consilio , ac iudicio vacat . vbi enim ratio , si se dolore auferri sinat ? vbi constantia , si sibi ipse repugnet , & in mœrore iaceat ? vbi denique humanitas , si se hominem esse oblitus , nihil sibi cum morte commune esse contendat ? Iam vero illud stultissimum , existimare , quæ ceteri homines libenti animo subeant,

beant, iis se non esse obstrictum. quid enim? an ignorare quisquam potest, quanta inter homines cognatio sit, quantaque similitudo? etenim, nisi hoc verum fateremur, caussę nihil esset, cur homo hominem consilio, re, gratia iuuaret; ab hostium impetu, ac læsione defenderet. quod contra videmus accidere; vt qui ab his actionibus auertat animum, non modo in vulgus improbetur, sed etiam inhumanitatis, ac feritatis accusetur. certe enim non e marmore sculpti, aut e robore dolati sumus; est in nobis quiddam, quod pietate, misericordiaque moueatur, nec extingui sinat illam, qua Diis proximi sumus, iuuandi, ac benefaciendi voluntatem. itaque insitum homini, atque innatum videtur, vt, quoties alium ho-

hominem quamuis alienum, premi calamitate atque ærumna videat, crucietur animo, nec, si facultas sup petat, dimittendam putet illius subleuandi occasionem. quam enim ipse, si eo loco esset, benignitatem sibi impartiri optaret, ea vt in alium vtatur, natura tacita quodam voce monere, ac pręcipere videtur. quæ igitur sibi euenire posse dubitet, ea si contingant, cur angi ac perturbari velit? aut, cur non potius humana illa esse, & omnibus hominibus procliuia, fateatur? quanto rectius ille, qui hominem se agnoscit, nihilque humani à se alienum putat? itaque, cum hanc ex animis nostris opinionem, mala omnia non esse humana, veluti immitem quandam, & immanem belluam, extraxerimus, profecto minus misere, minusque sollicite

cite viuemus. relinquetur enim illa cogitatio, quæcunque accidant, fortiter ferenda esse, nihilque posse homini euenire, quo funditus prosternatur. idque ita erit, si nobismetipsis non assentabimur, sed veritatem, qua nihil præclarius, præstabilius, vberius esse potest, toto pectore amplectemur. hęc enim illa est, quam assecuti, meliores multo efficimur, & ad perferenda incommoda, pręclaraque peragenda alacriores. cum nihil, nisi quod rectum, & æquum est, laudabile arbitramur, nihilque aliud, nisi egregia illa, ex quibus vera gloria nascitur, expetimus.

Ac mihi videor nimis etiam nunc anguste, atque exiliter agere. qui enim latior obiici campus queat, in quo fidentius, atque alacrius exsultare possit oratio? sed faciam impudenter,

metipsos, siue amicos, siue vulgi opinionem cogitemus, id nobis sine vlla dubitatione faciendum est. at, si ad mortuos ipsos animum traducamus, qui possumus existimare, gratum illis fore, quòd nimio dolore cruciemur? præsertim cum ex eo nihil ad illos vtilitatis, sed permultum ad nos dedecoris, atque incommodi permanet. Quid igitur eos ipsos à nobis optare, atque expetere arbitremur? nihil sane, nisi vt eos illustri memoria, ac recordatione decoremus. Nemo me lacrymis decoret, ait Ennius; cur? quia volito viuus per ora virum. quid igitur est caussæ, cur fletum lacrymasque recuset? nimirum ea gloria, quam se adhuc viuentem assecutum esse confidebat. eandem igitur ob caussam nostrum quoque luctum mortuis in-

gratum molestumque fore suspicemur, nec aliud eos à nobis quidquam flagitare credamus, quam, vt id ipsum illis, quo maxime delectamur, tribuamus. hæc autem gloria est, & assidua illorum virtutis recordatio. quam si sermone, laudationeque nostra immortalem efficere liceat, hoc vno de mortuis nos vel optime meritos existimare possemus. Quid, quòd eum, qui sic doleat, vt recreari confirmarique non possit, ne diuinum quidem numen horrere, sapientissimi homines prodiderunt? impium autem est, quibus debemus omnia, iis pessimam referre gratiam. contra vero, qui deorum voluntati paruerunt, nihilque se, quod ab illis vltro daretur, moleste ferre declarauerũt, eos non solum viuentes præcipua laude ornauit antiquitas, sed etiam e vi-

ta

ta egreſſos perpetuo coluit honore. idque eo ſtudioſius, ac libentius, ſi quos intellexit cum Deorum cultu exercitationem virtutis, & præcipuam in mortales beneficentiam, coniunxiſſe. ſcite profectò, vt cetera ferme omnia. quid enim maiori laude dignum, ex omnibus rebus humanis commemorare poßimus, quam eum, qui vitam ducat cum virtute cõiunctam, ad Deorum cultum atque honorem, perpetuum in homines ſtudium, ac pietatem aggregare? nec quidpiam tantulum modo in eius animo exiſtere, quod non vel pietati, vel humanitati, vel denique virtuti ſit conſentaneum? Nec aliam ſane ob cauſſam perturbari omnem vitam errore inſcitiaque videmus, niſi quòd, quæ in hominis vita pręcipua eſſe deberent, pietas erga deos, in homines be-

neficentia, virtus in ingeniis ac moribus, ea fere omnia negliguntur. eademque ratione quæ maxime vitare deberemus, ea studiose expetimus, cæcoque impetu ferimur ad illa, quibus vita nostra plane fera, atque immanis efficitur. ex hoc fonte cupiditates insatiabiles exoriuntur, quibus non modo singulos homines, sed totas familias, & vniuersas funditus euersas ciuitates videmus; præterea seditiones, insidiæ, discordiæ, rerumque, & hominum clades, & interitus. ex his etiam incredibiles dolores emanant, quibus perturbari vitam, neque solum insuauem, sed acerbissimam effici necesse est. quod contra probis virtutemque amantibus accidit. nam diuinæ voluntati obtemperantes, nihil in se ipsis, sed in ea se ipsos,

ſos, ac ſua ponunt, & locant omnia: neminem lædunt: omnes liberalitate, benignitate, charitate amplectuntur: nulla re cruciantur: nihil appetunt, omnium vitiorum fracto impetu, cupiditatumque radicibus ex animo penitus euulſis. Num igitur eos, qui ita vixerunt, vt ſibi iucundi, diis grati hominibus fructuoſiſsimi extitetrint, diuinis honoribus iure dignos maiores noſtri cenſuerunt; eosque cum diis immortalibus æuum agere ſapientiſſimus poeta non immerito cecinit. Nec tamen iccirco, quòd eorum corpora in cœlum perlata, credere ſapienter quiſquam poſſit; quod quia natura non patitur, vt, quod e terra eſt, alibi, quam in terra maneat, ne credi quidem debeat, neceſſe eſt; ſed quòd eorum animi, tanquam hominum de Diis immortali-

bus humanoque genere optime meritorum, in cælum putentur elati. quod de Romulo, Vrbis nostræ conditore, memoriæ proditum accepimus; quem singulare in genus hominum collatum munus tam preclaræ vrbis condendæ, in Deorum numero collocauit. idque eo tempore, quo litteris, & doctrinis homines exculti facile fictum à germano, verum à falsò se cernebant; vt credi non possit, quidquam illis persuaderi potuisse, quod vllam ficti, aut falsi imaginem præ se ferret. sed, quod ille mortalis, eximia virtutis ac beneficentiæ gloria, consecutus est, vt non solum immortalis, sed Deus iudicaretur; id ipsum aliis etiam tributum esse, vt inter Deos recepti putarentur, cum excessissent e vita, annales veterum loquuntur.

quod

quod & apud Græcos prius contigit, & inde fortasse ad nostros permanauit. nam & Hercules, & Liber, fratres Tyndaridæ, & feminæ plurimæ, quibus nunc inter deos locus esse præcipuus creditur, & hominibus nati, & homines fuerunt. Sed, quòd virtute præstiterunt, &, vt cæteris ad recte viuendum, beneque merendum prælucerent, laborauerunt, ideo eos hominum fama, beneficiorum memor, in consessu, concilioque cælestium collocauit. atque ipsos, quos vocamus maiorum gentium Deos, aliosq; quamplurimos, quos in Deorum numerum retulimus, hinc à nobis egressos, & in cælum profectos, facillimum erit agnoscere. Maximum vero argumentum est, quod de illis credimus, id esse verissimum, quòd

& tantus tot sæculorum, doctissimorumque hominum consensus veritatis vox ipsa esse videtur; et quòd tantæ, tamque pręclaræ virtuti, quem alium vere congruentem locum tribuere oporteat, non sane reperies. quis est autem tam demens, vt, quos innocentia, liberalitate, & singulari quadam ac præcipua virtute diis proximos intelligat, iis seiunctum à Diis tribuendum locum censeat? &, cum hominis animus terrena respuat, ad supera semper feratur; qui non solum tacito naturæ impulsu, sed voluntate reque ipsa, vt quã maximè cælestibus similes essent, præstiterunt, eos licebit ne, cælo esse priuatos? Mihi vero eo iustius in cælo collocati videntur, quo clarior eorum inter homines vel eluxit liberalitas, vel virtus enituit.

tuit. quis enim Hercule fortior? quis prudentior? quis ab omni cupiditate remotior? quos ille labores, vt fortiter ageret, & hominibus prodeſſet, ſuſcepit, & pertulit? aut quid non doloris, & calamitatis exhauſit? quis ergo hunc cœlo excludi patiatur, cum eius virtuti ſempiterna gloria, & laudis patuerit immortalitas? eademque ceterorum conditio eſt; quorum alius alio genere virtutis, omnes ſummis, & ſingularibus vel in ipſos deos, vel in homines meritis præſtiterunt. itaque tam egregiis eximiisque factis non infixas plumbo ſtatuas, non areſcentes triumphorum coronas ſatis diuturna perſoluere poſſe præmia iudicatum eſt, ſed florentiora ſtabilioraque munera quæſita ſunt, quibus ornarentur ii, qui virtutem, bo-

ne-

nestatem, gloriam, otio, libidini, voluptati, vitæ denique prętulissent. tamque id æquum est, quam illud decorum, maximeque probandum, non easdem improbis sedes, quas bonis, atque integris, post mortem esse propositas. intellexerunt enim ex maioribus nostris complures, qui sapientia præstiterunt, cum in Diis ęquitas præcipuè vigeat, eaque in eorum gubernatione appareat maxime, fieri non posse, quin nequitiam sceleraque auersentur, quique ea in vita exercuerunt, eos à se ipsis longissime seiungant. quod in vulgus edi verumque existimari, non modo rationi conueniens, sed vtile quoque imprimis est futurum. nam, si quid in hominum animis pietatis, siquid religionis inerit, certe ob hanc potissimum caussam se à flagitiis, ac

facinoribus abſtinebunt, quòd impios, ac nefarios homines à deorum concilio, ac ſocietate arceri iudicabunt. Nec enim omnibus iidem illi ſapientes arbitrati ſunt eundem curſum in cœlum patere. nam vitiis, & ſceleribus contaminatos, deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt. caſtos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam ſtudiis atque artibus expolitos, leni quodam, ac facili lapſu ad Deos, ideſt ad naturam ſui ſimilem, peruolare. quod ſi ita eſt, certe nobis quantum conniti animo poſſumus, quantum diligentia conſequi, contendendum atque elaborandum eſt, vt ne ab iis ſegregemur, quorum eſt proprium vita frui ſempiterna, ac beata. quod efficere qui voluerit (omnes autem velle debebunt, qui ſe ipſos

ſos diligere, conuenienterque naturæ volent viuere) nunquam committet, vt, quæ ceteris exitioſa fore crediderit, ea ipſe perſequatur. neque enim in ſpem venire poterit, aut ignoraturos eſſe Deos quæ ipſe agat, cum diuinam naturam nihil preterire credibile ſit, aut illa probaturos, à quibus non modo Dii,ſed etiam ſani homines abhorreant. quid enim turpius libidine? quid tætrius auaritia? quid deteſtabilius crudelitate? quæ quamuis in hominibus aliquando exiſtant, tamen ab hominis natura tam aliena ſunt, quam humanum illud erit, ſi omnia nobis bona omniaque commoda expetamus. atque in hoc comprimendæ ſunt cupiditates, quibus trahimur perſæpe ad ea, quæ virtuti aduerſantur. quod facillime perficiet, qui tam glorioſi facinoris exi-

tum

tum ſecum ipſe aſſiduè cogitabit. tantaque eſt huius cogitationis ſuauitas, vt, quod libenter, alacriterque agimus, etiam ſine labore peragamus. idque in præſtantibus, laudisque appetentibus hominibus facile cernitur. quorum tanta eſſe ſolet vel in obeundis prœliis, vel in agendis cauſſis, vel in contentionibus pro Repu. ſuſcipiendis alacritas, tantaque virtus, vt quod in iis rebus periculi aut laboris eſt, aut non ſentiant, aut pro nihilo ducant. magnum enim eſt contendentis, & ad gloriam anhelantis animi fomentum, magnum ſolatium, ſpes futuræ, ac propinquæ ſiue vtilitatis, ſiue gloriæ. neque id ſolum in magnis, ſed etiam in leuioribus laboribus, ac ſtudiis. quos enim curſus, quos venatio delectat, eos quamuis de via feſſos, ac pæne exa-

nimes

bui conſueuerunt, nunquam negli-get. etenim de Diis ipſis, qui eoſ-dem ſibi honores aſciuerunt, peſſi-mè iudicaſſe videretur. tanta autem eorum, qui huiuſmodi conſuetudine delectati ſunt, & ſapientia, & æquitas agnoſcitur, vt dubitari non poſſit, quin, ipſi quod egerunt, a certa ratione proficiſcatur. quales numerare Lacedæmonas poſſumus, clariſſimos, & fortiſsimos viros, qui ciues ſuos, mortem pro patria obeuntes, diuinis honoribus afficere ſolebant. Quid vero illæ, omnis plane doctrinæ, omnisque ſapientiæ parentes Athenæ? non ne Codrum Regem ſuum, ob pietatem in pa-triam, meritaque illa, quibus ex-celluit, magno conſenſu in Deos re-tulerunt? Atque haud ſcio an recte ſenſerint viri doctiſſimi, quo-

rum

rum ea fuit opinio, viros claros[que], & fortes iccirco deorum immortalium honore consecratos, vt incitaretur virtus acrius, & acuerentur vehemētius ad obeunda pericula qui patriæ amore, studioque tenebantur. vera enim virtutis merces gloria est, nec quidquam est aliud, quo magis ad recte, honesteque agendum præstantis animi homines incendantur. quod optimè agnouit, ac diutissime retinuit; omnium litterarum præclara custos, & altrix Græcia; quę multos habet virtutis gratia factos ex hominibus Deos. quorum alios fatentur nouos; alios multis iam seculis receptos in cœlum, consecratosque contendunt. quam multi autem sint, qui reconditas eorum scrutantur litteras, nosce fortasse possunt. Neque vero hæc à me ideo copiosius

dispu-

disputantur, quòd eos temere, neque satis considerate tam multos consecratos esse credi velim; cum eos ipse quoq; venerer, deorumq; loco haben dos putem; sed potius, cum tot apud omnes pœne gentes immortalitate, diuinisq; honoribus affecti reperiantur, vt exacuam bonorum mentes ad ea promerenda, quæ sapientium iudicio ducuntur amplissima. nihil enim præstantius, aut beatius accidere homini potest, quam eo loco donari, in quem ut ascenderent Vrbis nostræ cōditores, nullum periculum, nullum laborem, nullum deniq; certamen prętermiserunt. ac, si priuatę vtilitatis, & commodi habenda ratio est, nullam aliam expetere, aut optare vir sapiens, & eruditus, præter hanc vnā, debet. Templa vero publice vota, et dedicata, quantum in vulgus dignita

tis, quantum habent gloriæ? cũ omnes, qui Deos illos, quibus Templa vouentur, publicè colunt, fateri cogantur, & fuisse homines, & ad Deos, diuinosq; honores, vna virtute fretos, ascendisse. Nec mirandum est, Deos illos publicè coli, eorumque delubra, & Templa auguste, sanctéq; exornari, qui vel patribus nati sunt diis, vel matribus. nam, quemadmodum eorum cultus & sanctus, & religiosus est, maximeq; pietati atq; æquitati consentaneus, sic admirationis, aut dubitationis nihil habet. totus enim ex natura oritur; vt iure ipso naturæ, qui Deo satus, vel Dea editus procreatusq; sit, deus esse debeat. at vero, qui homine patre, vel mortali matre natus est, hunc esse Deum, & magnum quiddam videri potest, & dubitandi occasionem, nec fortasse

se ineptam, multis afferre solet. non enim, si eximius talium virorum virtuti tribuatur honos, quin id iure fiat, aut dubitare, aut negare quisquam potest: sed, quòd tantā virtutis esse vim velimus, vt vel natura ipsa eius vnius ope immutetur, hoc illud est, de quo quærere doctiores viri non immerito soleant. quibus ita responsum est, non immutari virtute naturam; nec enim id, sine prioris naturæ corruptione, posse euenire; sed, eadem in illis manente natura, euolare animum ad deos, & in eorum adscribi concilium, cum immortalis sit, & immortalitatis diuinæ particeps. corpus autem, suapte natura mortale, manere in terra, quodq; terrenum est, nullo pacto suam exsuere posse naturam, vt alienam induat. quamuis enim hæc ipsa quæstio perobscura videri soleat,

eat, nec omnino procliues, aut faciles habeat explicatus; tamen, nisi au ctoritatibus contra rationem pugnetur, non incommode, opinor, à nobis exposita censeri potest. Et quoniam, quæ in hoc genere præcipua, cognituque digna sunt, persequimur omnia, (volumus quidem certe) prætereundum non est, quales, quamq; multæ virtutes, erudiendorum hominum gratia, sint honore deorum immortalium consecratę. cuius rei finis est, publica vtilitas; vt, quo honore virtutes ipsas decoratas videant, eũdem se consecuturos esse homines sperent, si iisdem virtutibus excellant. quo in genere multum boni est in imitatione. libenter enim ea imitantur, & persequuntur multi, ex quibus alios illa eadem, quæ ipsi appetunt, consecutos vident. atq; ex eo plerunque accidit,

vt multis in rebus, quas antea ne cogitauerant quidem, cum ad clarorum virorum imitationem se contulerint, multorum vigeat industria. quæ cum paullo manauit latius, quantos progressus, quantaq; acquirat incrementa, nihil necesse arbitror commemorare. constat enim inter omnes, quæ præclara ducuntur, ea fere omnia à tenuibus initiis sumpsisse exordium. quod paullatim, imitatione progrediente confirmatum, ita increbuit, vt ne augeri quidem, aut exaggerari magis posset. quod si vlla in re gratum nobis atque optatum esse debet, certe in complectendis prouehendisq; virtutibus non video, quid esse posit optatius. siquidem ex his informatio pendet, educatioq; vitæ; quæ cum recte instituitur, atque excolitur, incredibile dictu est, quantos quamq; vberes iu-

iustitię, integritatis, omnisq; amplissimæ laudis fructus afferat. Sed, cum virtutes multæ merito colantur, quòd et ipsæ cultu dignæ sint, & multæ ab iis ad vniuersum genus hominum vtilitates proueniant: quid sit, cur bestię quoque ipsæ ab AEgyptiis ferme omnes consecratæ sint, scire sane velim. sit Piscis in cultu, ac Deorum opinione apud Syros, homines nec tanta ingenii acie prędítos, nec tantis doctrinarũ præsidiis instructos, vt, hęc inepta, ridiculaq; esse, possint agnoscere. AEgyptii vero, omnibus affluentes eruditionis, & scientiæ laudibus, quo modo in tam inanem, tamque absurdam delabi opinionem potuerint, equidem intelligere vix possum. quid enim? an boues, canes, lupos, feles, pisces in Deorum numero habebimus? & quos nobis natura

præsidii, auxiliiq; caussa animantes genuit, eos per inscitiam Deos iudicabimus? quibus nihil fœdius, obscenius, lutulentius ne natura quidem ipsa viderit. Etiam ne animalium monstra illa, à quibus hominum generi precipua incommoda inferuntur, crocodilos, aspidas, serpentes, ceteras feras, & immanes belluas, in Deorum numerum referemus? quid erit aliud, naturam inuertere, & ima summis, summa infimis commutare? &, cum tantam in his imperitiam, barbariamque agnoscamus, tamen ne ista penitus inania pertinaciter defendemus? Eademque inscitia cœpas, allia, fructus ceteros, qui oriuntur e terra, in Deorum numero reposuit AEgyptus. quæ haud scio, cur longiori oratione refellere sit necesse. incredibilis est enim eorũ absurditas,

vt nulla esse possit aut pertinacia, aut imperitia tanta, quę non ista aspernetur atque refugiat. Imbres autem, nimbi, procellæ, si à nostris consecratæ sunt, id antiquissimis Populi Rom. ritibus, ac cæremoniis receptum, & confirmatum est. quæ tolli, aut perturbari, cum & satis firma ratione nitantur, & vsu iam ipso confirmata, & approbata sint, sine nefario scelere non possunt. Græcia vero, quam paullo ante laudibus ornauimus, hoc loco non sane laudare possumus, quæ Cupidines, & Amores satis audacter, & temere in Gymnasiis ædibusque publicis consecrarit. quid enim Cupidini, aut Amoribus cum Gymnasiis? aut, quid ea consecratio vel ad considerandum, vel ad imitandum afferre potuit honestatis, aut boni? nihil enim temerarium nihil

bil inſipiens in Deorum conſecratione eſſe debet, nec, quod vllam vel leuiſſimam aut turpitudinis, aut vllius omnino imprudentiæ ſuſpicionem afferat. quales videri poſſunt eorum conſecrationes, quorum in rebus probitati, pudorique contrariis numen eſſe, potentiaque creditur. Qui ergo ad hominum vitam vel adiuuandam, vel excolendam, atque exornandam aliquid attulerunt, quiq; virtutibus, rerumque geſtarum gloria præſtiterunt, eos nemo dubitet, iure deos habitos, diuinoq; cultu affectos eſſe. Neque ego vllo pacto auderem hoc primus prodere. non enim tam ſtudioſe quæ laudari poſſunt, appeto, quam reformidare ea ſoleo, ex quibus poſſit aliquid vel leuioris culpæ redundare. Cum vero & mares, & feminas complures in Deorum nume-

mero esse videamus, & eorum in vrbibus, atque agris augustissima templa veneremur; assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inuentis omnem vitam legibus, & institutis excultam, cōstitutamq; habemus. tantis enim ducibus aberrare nō possumus, nec à nobis, sed ab illis ipsis, quos sequimur, rei tam iustæ ac debitæ ratio reposcetur. iure enim fecisse putandi sunt, qui ne quem virum, aut feminam præclare meritam debito honore spoliarēt, eorum memoriam sanctam venerandamque esse voluerunt. nos autem iniuste ageremus, si, quos pari cultu venerationeq; dignos cognouimus, eos pateremur silentio preteriri. Neque hoc de te vna, mea Tullia, dictum volumus, cuius exstabunt virtutis, prudentię, doctrinæ, continentiæ, ad omnem eternitatem im-

pressa vestigia, sed de iis omnibus, quos tali honore dignos aut ipsi vidimus, aut futuro tempore posteritas intuebitur. Nunc autem de te loquar, quam non ego amissam, aut mihi penitus ademptam, velim dicere; cum illucescat menti meæ quotidie magis preclarissima nominis tui, tuarumque virtutum gloria. vigebis autem memoria, quamdiu monumenta exstabunt illa, quibus eximia consignata sunt tam excelsæ laudis testimonia; quæ sempiterna fore, cum prestantissima sint, plane confidere debemus. Tibi igitur nunquam me debitum persoluisse officium putabo, nisi de me optime meritam, quem eximie coluisti, ac de patria, quam semper ornasti, supremo honore decorauero. Id autem facile consequar, cum is locus, quem tibi delegi, sem-

dem faciam, teque omnium optimam doctissimamque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium consecrabo. Tu ergo in eo ipso fano, quod ad nominis tui memoriam, ac cultum votum, dedicatumque est, & laudari te, & coli sentíes. maxime autem lętaberis in eo, quòd & eum tibi, quem maxime debui, honorem persoluerim, & me simul iniquissimo fortunæ imperio penitus exsoluerim. nosti enim, quam semper alacri fortique animo cunctis casibus restiterim; vt ne me quidem, pulsum patria, omnique plane dignitate spoliatum, tam acri impetu frangere, ac deiicere fortuna potuerit. Cum inimicis autem quanta contentione decertauerim, quæque mea fuerit in iis refutandis, frangendisq;

vir-

virtus, & constantia, norunt omnes, qui varios ciuitatis nostrę casus curiose notauerunt. Cum vero, Tullia, te mihi extremo loco fortuna ademisset, tum equidem intellexi, quantũ illa in rebus posset humanis, quantaque aduersus me ipsum vi, ac potestate niteretur. itaque nihil habui, quod dicerem, nisi, cedo, & manum tollo, cum tam graui accepto vulnere, plane dolore perculsus, atque afflictus essem. Nunc autem & præceptis sapientiæ aduersus omnem fortunæ vim confirmatus, &, te consecrata, in cœlumque recepta, tanta affectus voluptate, ac lætitia, quantam animo capere maximam possum; exsultare plane videor, victorque de fortuna, ac de omni prorsus dolore triumpho. Tu ergo, quando me insigni, & excellenti tuarum laude,

me-

memoriaque virtutum, tam præclare iuuisti, nunc ab hominibus seiuncta, non me deserens, sed aliquando respectans, perduc eo, ubi tua tandem collocutione conspectuq; fruar: ut & parenti tui amantissimo, quam potissimum optare debes, gratiam referas, & ego multo mihi gratiorem, multoque iucundiorem congressum nostrum futurum intelligam, quam insuauis, & acerbus digressus fuit.

FINIS.

Registrum.

ABCDEFGHIKL.

Omnes sunt Quaterniones.